

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOGIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE

**PERSONĪBAS IEZĪMJU SAISTĪBA AR
RADOŠUMU KAVĒJOŠIEM FAKTORIEM
AKTIERMĀKSLAS STUDENTIEM**

BAKALaura DARBS

Autore: **Laura Rozenštoka**

Studenta apliecības Nr.: lp17036

Darba vadītājs: pasniedzēja Mr. psych. Līga Roķe-Reimate

RĪGA 2019

Anotācija

Pētījuma mērķis bija izpētīt radošumu kavējošo faktoru saistību ar personības iezīmēm aktiermākslas studentiem. Mūsdienās īpaša nozīme tiek piešķirta kreativitātes jomai, un ir būtiski pētīt tās saistību ar personības iezīmēm. Šķēršļi radošām izpausmēm ir novērojami arī mūsdienu sabiedrībā, izglītībā un citos aspektos (Bewick, 2010, MacLaren, 2012, kā minēts Morais, Almeida, Azevedo, Alencar & Fleithe, 2014), tāpēc tika pētīta saistība starp radošumu kavējošiem faktoriem un personības iezīmēm aktiermākslas studentiem, tajā skaitā – lai izpētītu iespējamus iemeslus, kāpēc daži cilvēki aktiermākslā kā radošās darbības jomā darbojas veiksmīgāk nekā citi.

Kreativitāti raksturo kā spēju radīt jaunas un derīgas idejas jebkurā sfērā (Amabile, 1996, kā minēts Amabile, 2012). Bet cilvēka personību definē kā atsevišķu īpašību kombinācijas un mijiedarbību (Soto, 2015). Radošumu var kavēt iekšējās un ārējās barjeras, kā, piemēram, personas individuālās iezīmes, vidi, motivāciju, izziņas un emocionālos procesus (Wong & Pang, 2003, kā minēts Davis, 1999).

Izvirzītais pētījuma jautājums bija - vai pastāv statistiski nozīmīgas sakarības starp personības iezīmēm un radošumu kavējošiem faktoriem aktiermākslas studentiem? Lai atbildētu uz šo jautājumu, tika izmantoti divas aptaujas - Lielā Picinieka aptauju ("Big Five Factors", John & Srivastava, 1999; adaptācija latviešu valodā Austers, 2007; Perepjolkina & Kālis, 2012) un Radošuma barjeru aptauja (Inventory of Barriers to Personal Creativity, Alencar, 1999; adaptācija latviešu valodā Rože-Reimate & Roze, 2017). Pētījuma izlasi veidoja aktiermākslas bakalaura programmas studenti ($N=45$). Dati tika iegūti, aptaujas aizpildot klātienē vai tiešsaistē interneta platformā, vietnē datiem.lv. Pētījuma rezultāti liecina, ka starp personības iezīmēm un radošumu kavējošiem faktoriem nepastāv statistiski nozīmīgas sakarības.

Atslēgas vārdi: *aktiermākslas studenti, radošums, radošumu kavējošie faktori, personības iezīmes*

Annotation

The aim of the research is to identify the connection between creativity impeding factors and the personality traits of the acting art students. Nowadays the scope of creativity has been emphasized and it is important to research its connection with personality traits. Obstacles to creative expressions are noticed also in modern society, education and other aspects (Bewick, 2010; MacLaren, 2012, kā minēts Morais, Almeida, Azevedo, Alencar & Fleithe, 2014), therefore, the connection between creativity impeding factors and the personality traits of the acting art students has been researched. In addition, to research the possible reasons why some people in such creative field as acting art are more successful than other.

Creativity can be defined as an ability to create new and useful ideas in any field (Amabile, 1996). Personality has been defined as combination of individual traits and interactions (Soto, 2015). Creativity can be impeded by inner or outer blockages, for example, persons' individual traits, environment, and motivation, cognitive and emotional processes (Wong & Pang, 2003, as mentioned Davis, 1999).

Research question: Are there statistically significant correlations between creativity impeding factors and the personality traits of the acting art students? Two polls were created to answer the question – “Big Five” Factors (“Big Five Factors”, John & Srivastava, 1999; adapted in Latvian by Austers, 2007; Perepjolkina & Kālis, 2012) and Inventory of Barriers to Personal Creativity (Inventory of Barriers to Personal Creativity, Alencar, 1999; adapted in Latvian by Rože – Reimate & Roze, 2017). The research selection consists of “Acting art” Bachelor programme students ($N=45$). The data was obtained by filling the polls in presence or in the online platform datiem.lv. The research results show that between the personality traits and creativity impeding factors there is not statistically significant correlations.

Keywords: *acting art students, creativity, creativity impeding factors, personality traits*

Satura rādītājs

Ievads.....	5
1. Teorētiskā daļa.....	8
1.1. Kreativitātes jēdziens	8
1.2. Kreativitātes teorijas	10
1.2.1. Kreativitāte kā produkts	10
1.2.2. Kreativitāte kā process	11
1.2.3. Kreativitāte kā personības raksturojums	12
1.2.4. Vide kā kreativitātes konteksts.....	15
1.2.5. Kreativitātes integratīvās pieejas.....	16
1.3. Radošumu kavējošie faktori.....	18
1.4. Personības iezīmju teorijas.....	23
1.4.1. Personības iezīmju piecu faktoru modelis.....	25
1.5. Personības iezīmju saistība ar radošumu un to kavējošiem faktoriem.....	28
1.6. Aktiermākslas kā radošās darbības jomas psiholoģiskie aspekti	30
2. Praktiskā daļa.....	34
2.1. Metode	34
2.1.1. Pētījuma dalībnieki.....	34
2.1.2. Mērījumi.....	34
2.1.3. Procedūra.....	35
2.1.4. Datu apstrādes un analīzes metodes	35
2.2. Pētījuma rezultāti	36
2.2.1. Personības iezīmju un radošumu kavējošo faktoru sakarības	37
Interpretācija.....	39
Secinājumi	41
Nobeigums.....	42
Izmantotās literatūras saraksts	43

Ievads

Viena no 21. gadsimta aktualitātēm ir katras personības kreativitātes attīstība un pašrealizācija. Radoša personība aizvien vairāk tiek pieprasīta visās cilvēka darbības jomās (Bebre, 2011). Radošums ir gan atsevišķa cilvēka izaugsmes, gan sabiedrības progresa neatņemama sastāvdaļa, attīstības rosinātājs un virzītāja (Sawyer, 2006; Sternberg & O'Hara, 1999; Amabile, 1996, kā minēts Leungh, Maddux, Galinsky & Chiu, Chi-Yue, 2008). Radošus produktus sabiedrībai rada paši cilvēki – radošas personības, kas Latvijā ir galvenā nacionālā bagātība. Viņu attīstībā ir ieinteresēta visa sabiedrība, bet ne vienmēr tajā valda izpratne, kas ir kreativitāte. Vai to var attīstīt vai ietekmēt?

Darba tēma par radošumu kavējošo faktoru saistību ar personības iezīmēm aktiermākslas studentiem tika izvēlēta, jo darba autorei tā ir saistoša, strādājot teātrī. Teātrī var novērot, cik aktieriem ir dažādas personības iezīmes, uzvedība un attīstība, tāpēc vēlējos noskaidrot mūsdienās arvien aktuālā jēdziena “kreativitāte” un to kavējošo faktoru saistību ar personības iezīmēm aktiermākslas studentiem.

Viena no būtiskākajām personības kvalitātēm ir kreativitāte (Guilford, 1968, kā minēts Mackēviča, 2010). Radošums ir inovāciju virzītājs un personīgo, profesionālo, biznesa un sociālo prasmju attīstības priekšnosacījums un būtisks sabiedriskās labklājības un arī visas cilvēces attīstības faktors (Brussels, 2009, kā minēts Friedman & Förster, 2011). Jeb īsāk sakot kreativitāte ir jaunu un derīgu ideju radīšana jebkurā sfērā (Amabile, 1996, kā minēts Amabile 2012). Maslovs par radošuma virzītāj spēku uzskata cilvēka vajadzību pēc pašaktualizācijas (Maslovs, 1997, kā minēts Mackēviča, 2010).

Balstoties uz 20.gs. beigās un 21.gs. sākumā veikto pētījumu par kreativitāti rezultātiem, secināts, ka radošu spēju iedīgļi ir visiem, jāprot tikai tos atklāt, atraisīt un sekmēt to attīstību. Jaunības periodā cilvēkam ir vajadzība apliecināt savu individualitāti, būt oriģinālam, tāpēc šajā vecumposmā ļoti aktuāla ir radoša darbība (Bebre, 2011).

Personība ir jēdziens, kas ietver visas īpašības un raksturīgākās iezīmes, tā cilvēku atšķirot no visiem pārējiem. Pētnieki uzskata, ka personība ir saskanīgs impulss, izziņas un vēlmju modelis, kas noved pie uzvedības (Pervin, Robins & John, 2008). Mums katram ir noteiktas personības iezīmes, kas laika gaitā ir relatīvi stabilas, lai gan to izpausmes var mainīties atkarībā no situācijas (Fleeson, 2004). Svarīgi, ka personības īpašības ietekmē radošo procesu, tas atgriezeniski ietekmē personību (Bebre, 2011).

Cilvēka personības pētīšana ir viens no vecākajiem novirzieniem kreativitātes psiholoģijā (Batey & Furnham, 2006, kā minēts Batey, Rawles & Furnham, 2009). Pētījumos

par personības iezīmēm saistībā ar radošumu viens no biežāk pieminētajiem jēdzieniem ir atvērtība pieredzei. Kreatīviem cilvēkiem ir raksturīga izteikta iztēle, plašas intereses, zinātkāre, spēcīga aktivitāte un augsta produktivitāte (Bebre, 1997; Kelly, 2006; Dollinger, Urban, James, 2004; Sung, Choi, 2009; Wolfradt, Pretz, 2001, kā minēts Čukurs, 2013). Teātra zinātniece Tišheizere norāda, ka aktierim kā radītājam ir jābūt pilnīgi brīvam un patstāvīgam, tāpēc svarīgi ir pazīt savus radošos instrumentus un prast ar tiem rīkoties (Tišheizere, 2002). Arī radošuma pētnieki psiholoģijas zinātnes jomā secinājuši, ka, veicot dažādus radošus uzdevumus, indivīds izmanto savus personības resursus (Csikszentmihalyi, 1996).

Ir dažādi priekšstati par radošuma virzošajiem un kavējošiem faktoriem, kā arī radošas personības psiholoģisko daudzveidību (Kaufman & Sternberg, 2010, kā minēts Sterberg, 2012). Līdzcilvēki var kavēt radošuma izpaušanos. Pētījumos atklāti vairāki darba vides faktori, kas var bloķēt radošumu, piemēram, kritika, noniecināšana, neskaidri mērķi, un šie ir tikai daži, kas demotivē radošuma izpaušanos (Simonson, 2001, Amabile, 1996, kā minēts Amabile, 2012). Arī vienaldzība, kā arī viedokļa neuzklausīšana var bloķēt viņu radošumu (Mārtinsone & Miltuze, 2015).

Latvijā šāda tēma ir salīdzinoši maz pētīta. Nav daudz pētījumu un viedokļu par kreativitātes un tās kavējošo faktoru saistību ar personības iezīmēm. Un nav pētījumu, kas šos aspektus pētītu aktiermākslas studentu izlasē. Kaut gan par vienu no radošākajām profesijām tiek uzskatīta aktiermāksla (Thomson, 2011, kā minēts Rivera, 3013).

Bakalaura darbā, lai noskaidrotu radošumu kavējošo faktoru saistību ar personības iezīmēm aktiermākslas studentiem, vispirms tika aplūkotas kreativitātes definīcijas un dažādas teorijas, to kavējošie faktori, un personības iezīmju teorijas. Pēctam tika veikts empīriskais pētījums, noskaidrojot, vai pastāv statistiski nozīmīgas sakarības starp mainīgajiem.

Darba mērķis. Teorētiski apskatīt radošuma definīcijas un teorijas un personības iezīmes, un empīriskā pētījuma gaitā noskaidrot aktiermākslas studentu radošumu kavējošo faktoru saistību ar personības iezīmēm.

Pētījuma jautājums: Vai pastāv statistiski nozīmīgas sakarības starp personības iezīmēm un radošumu kavējošiem faktoriem aktiermākslas studentiem?

Pētījuma mainīgie:

mainīgais – radošumu kavējošie faktori

mainīgais - personības iezīmes

Bakalaura darba uzdevumi:

Zinātniskās literatūras par pētījuma tēmu apzināšana, analīze un apkopošana.

Pētījuma dizaina izstrāde, nosakot pētījuma izlasi, atlasot instrumentus mainīgo mērīšanai un izstrādājot pētījuma procedūras gaitu.

Empīriskā pētījuma veikšana: datu ieguve, apstrāde un analīze.

Pētījuma rezultātu apkopošana, interpretācija un secinājumu izdarīšana.

Bakalaura darba noformēšana.

Metode: pētījums ietver zinātniskās literatūras avotu analīzi, bet empīriskais pētījums veidots ar korelatīvo šķērsriezuma dizainu.

Pētījuma izlase: Pētījumā piedalījās 45 respondenti, Latvijas Kultūras akadēmijas dramatiskās mākslas bakalaura programmas studenti no 2.,3. un 4. Kursa (26 sievietes un 19 vīrieši). Vidējais vecums $M = 27,1$ gadi ($SD = 4,89$).

Instrumentārijs: Radošumu kavējošie faktori tika mērīti ar “Radošumu barjeru aptauju” (Inventory of Barriers to Personal Creativity, Alencar, 1999; adaptācija latviešu valodā Roķe-Reimate & Roze, 2017) un personības iezīmes ar „Lielā piecinieka aptauju” (The Big Five Inventory; John & Srivastava, 1999; adaptācija latviešu valodā Austers, 2007; Perepjolkina & Kālis 2012).

Procedūra: Daļa respondentu aptaujas anketas aizpildīja klātienē, daļa neklātienē – elektroniski. Dati bakalaura darba pētījuma mērķa sasniegšanai tika ievākti 2018. gada laika posmā no janvāra līdz februārim.

Datu apstrāde un analīze: Microsoft Excel 2010, IBM SPSS 22.0 Statistics

Darba struktūra: Bakalaura darbs sastāv no teorētiskās un empīriskās daļas. Teorētisko daļu veido 2 nodaļas un 12 apakšnodaļa. Empīriskajā daļā ir sniegts metodes raksturojums, rezultātu analīze, to interpretācija un secinājumi. Darba pamattekstā ir 2 tabulas. Izmantotās literatūras un avotu sarakstā ir minētās 73 vienības, no tām latviešu valodā – 14 avoti un angļu valodā – 59 avoti. Darba apjoms ir 47 lappuses.

1. Teorētiskā daļa

1.1. Kreativitātes jēdziens

Radošums nav tikai viena lieta. Tā nav viena īpašība vai atribūts. Tas ir sarežģīts iezīmju kopums, izturēšanās un procesi, kas nenosaka vienu noteiktu definīciju (Sterberg, 2006). Radošums ir viss par "radīšanu" (TenHouten, 2006, kā minēts Morais, Almeida, Azevedo, Alencar & Fleithe, 2014). Kreativitāte tulkojumā no latīņu valodas ir "*creatio*" - „radīšana”. Savukārt Bebre bagātinājusi latviešu valodu ar jaunvārdu radošums, kas ir sinonīms vārdam kreativitāte (Bebre, 2011). Turpmākajā tekstā var tikt izmantoti abi jēdzieni.

Kreativitāte ir spēja radīt ideju, kas ir jauna, pārsteidzoša un arī vērtīga (Boden, 2004). Līdzīgi var definēt, ka kreativitāte ir spēja radīt darbu, kas ir inovatīvs un sociāli nozīmīgs (Sternberg & Lubart, 1999, kā minēts Sternberg, 2006). Savukārt Vigotskis uzskata, ka kreativitāte ir uzdrīkstēšanās (Vigotsky, 1934, kā minēts Nilsson & Ferthol, 2014). Daudzi zinātnieki ir definējuši radošumu kā gala produkta sniegumu. Ja gala produkts tiek uzskatīts kā radošs, tad indivīda spējas un darbs var tikt uzskatīts kā radošs (Simonton, 2003, kā minēts Simonton, 2011).

Citviet kreativitāte definēta ciešā saistībā ar radošu domāšanu. Piemēram, Gilfords uzskata, ka kreativitāte jāuztver kā diverģentā vai daudzpusīga domāšana, kuru rezultātā rodas negaidīti atklājumi (Guilford, 2016). Savukārt Čiksentmihāji norāda, ka kreativitāte nerodas indivīda galvā, bet tā rodas indivīda domu, kultūras un sociālā konteksta mijiedarbībā (Csikszentmihalyi, 1996). Tā ir universāla spēja, kas ar vecumu nesamazinās, bet kvalitatīvi mainās kognitīvā attīstība un dzīves pieredzes, un ekspertu zināšanu uzkrāšanās (Sadi, 2006, kā minēts Tierney & Farmer, 2010). Izskan definīcija, ka kreativitāte ir mijiedarbība starp spējām, procesu un vidi, ar kuru cilvēks vai grupa ražo uztveramu produktu, kas ir gan jauns, gan sociāli nozīmīgs (Plucker, Beghetto & Dow, 2004).

Pēc Bebres domām, radošumu jeb kreativitāti definē kā noturīgu individualitātes īpašību, kuru raksturo novatorisms, oriģinalitāte, nestandarta risinājumi, antikonformisms, drosme, jaunrades darbības produktivitāte, radoša intuīcija, bagāta iztēle, iedvesma, psiheplastiskums. Bebre rezumē, ka kreativitāti var raksturot kā daudzdimensionālu parādību, ko var pētīt no vides, personības, procesa, produkta aspektiem (Bebre, 2011). Pirmais kas apkopojā šādu ideju un nosauca to par 4P modeli, ietverot 4 kreativitātes jomas – radošu vidi, radošu procesu, radošu produktu un radošu indivīdu, ir Rodess (Rhodes). Šis modelis tiek bieži izmantots, jo nošķir četras kreativitātes pētījumu jomas. Tas sniedz iespēju aprakstīt un pētīt kreativitāti, kā indivīda raksturojumu, kura pamatā ir, ka indivīds spēj uz lietām

palūkoties no dažādiem skatu punktiem un būt elastīgs. Arī kā procesu, procesā notiek visu iespējamo variantu un ideju ģenerēšana, lai atrisinātu radušos situāciju. Arī tiek aplūkots radošais sniegums jeb produkts, gala rezultātam jābūt pārsteidzošam un atmiņā paliekošam. Neiztikt bez fenomena, kuru ietekmē tuvākās un tālākās fiziskās un sociālās vides raksturojums, piemēram, audzināšanas vide var ietekmēt bērna radošo attīstību (Rhodes, 1961, kā minēts Delta – Kappan, 2014).

Kreativitātes pētniecībā ir dažādas pieejas, kā piemēram psihodinamiskā pieeja, kas skata radošuma avotu bezapziņā un iekšējos konfliktus. Iespējams, lielā mērā tas bija saistīts ar Freidas pieeju psiholoģijai, kas uzskatīja, ka bezapziņā rodas radošas domas, vēlāk tās tiek nospiestas apzinātajam. Radošais process bieži tiek uzskatīts par noslēpumainu parādību, kas strādā bezapziņas un nepieejamā līmenī (Weisberg, 1986, kā minēts Dickhut, 2003). Turpretim kognitīvā pieeja, kuras pārstāvji ir Gilfords un Kroplijs, radošumu skata kā ikdienišķu kognitīvo funkcionēšanu, apskatot kognitīvo un emocionālo sfēru. Saskaņā ar šo uzskatu, katram cilvēkam ir potenciāls kļūt radošam tik ilgi, kamēr viņš vai viņa efektīvi izmanto parastos kognitīvos procesus, lai radītu neparastus radošus rezultātus (Finke, 1992; Ward, Smith, & Vaid, 1997; Weisberg, 1993, kā minēts Leungh, Maddux, Galinsky&Chiu, Chi-Yue, 2008).

Praktiski visas kreativitātes definīcijas ietver divus radošuma kritērijus – novitāti un derīgumu (Cropley, 2009, kā minēts Kalēja – Gasparoviča, 2012). Kreativitāte kopumā ir sarežģīts koncepts, un tai ir ļoti daudz definīciju un pieeju, visplašāk izmantojamās definīcijas kopumā ir saistītas ar indivīdu, produktu vai procesu, dažas no izmantotajām definīcijām ir guvušas lielāku popularitāti to sociālā konteksta dēļ (Batey & Furnham, 2006, kā minēts Batey, Furnham & Safiullina, 2010).

1.2. Kreativitātes teorijas

1.2.1. Kreativitāte kā produkts

Kas ir radošs produkts? Teilors uzskata, ka radošu produktu raksturo uzvedība, sniegums, idejas un priekšmeti dažādos izpausmes veidos (Taylor, 1988, kā minēts Roķe, 2011). Radošs produkts ir daudzu kreativitātes pētījumu pamatā. Sākumā ir svarīgi aprakstīt radošus produktus, pēc tam balstoties uz tiem aprakstīt kreativitātes jomas, kas ietekmē radošo sniegumu – indivīdu, procesu un vidi (Runco, 2004).

Kreativitāti kā produktu ir pētījis Kroplijs, kas izdala taustāmus, procesuālus un mentālus produktus. Procesuāls produkts ir paņēmiens, metode vai sistēma. Savukārt mentāls produkts ir stāsts vai filozofiska ideja, tā skatītājiem ideju nododot jēgpilnā un pievilcīgā veidā (Cropley & Cropley, 2009, kā minēts Roķe, 2011).

Novitāte un derīgums ir uzskatāms par pamata kritērijiem kreativitātes definēšanā. Inovātvam produktam jāspēj pārsteigt, jo tas ir jauns vai ir atrasta jauna pieeja jau esošam produktam (Runco, 2005). Papildus novitātei un derīguma kritērijam jāmin vēl divi – elegances un vispārinātība (Cropley & Cropley, 2009, kā minēts Roķe, 2011). Elegance raksturo produkta stilu un estētiku (O'Quinn & Besemer, 1999, kā minēt, Roķe, 2011). Un vispārinātību var attiecināt arī uz citām situācijām, ne tikai uz to kam tā sākotnēji ir radīta. Viedokļi par produkta oriģinalitāti var būt subjektīvi, lai tie būtu objektīvi, labāk novitāti vērtēt sociālā kontekstā. Tā var būt nebijuši individuālā, sociālā vai arī universālā kontekstā (Cropley & Cropley, 2009, kā minēts Roķe, 2011).

Kroplijs norāda, ka kreativitāte nav vērtējumu sistēma „visu vai neko”, jo produktu kreativitāti raksturo gan tās dažādi līmeņi, gan veidi. Ir četri kreativitātes līmeņi – lielā, mazā, mini un profesionālā kreativitāte. Lielās kreativitātes produkti ir izcili sasniegumi, kas spēj izturēt laika un vēstures pārbaudi, saņemot atzinīgus apbalvojumus (Kaufman & Beghetto, 2009). Vēlāk sekoja ideja, ka kreativitāte var piemist arī indivīdiem, kas negūst plašu atzinību, saucot to par mazo jeb ikdienas kreativitāti (Cropley, 1999; Richards, 2007, kā minēts Alenizi, 2008). Mazajai kreativitātei nav nepieciešamas noteiktas zināšanas kādā jomā, tā var rasties ikdienas dzīvē atrodot veidus, kā risināt radušās situācijas (Piirto, 2011). Radot tieši sev personiski nozīmīgu pieredzes jaunu risinājumu, to dēvē par mini-kreativitāti. Tā īstenojas un attīstās mācīšanās procesā, radot indivīda pieredzi un gūstot jaunu izpratni par lietām (Runco, 2005). Toties profesionālā kreativitāte piemīt indivīdiem, kas veikuši nozīmīgu ieguldījumu kādā radošā jomā, sniedzot uzkrātās prasmes un zināšanas ilgstošā laika posmā.

Šī kreativitāte ir svarīga darbības nozares kontekstā, nesasniedzot lielās kreativitātes līmeni (Kaufman & Beghetto, 2009).

1.2.2. Kreativitāte kā process

Kreativitātes būtība ir "problēmu risināšana" (Runco, 2004). Radošums pats par sevi ir process, ko izmanto, lai sasniegtu pozitīvus rezultātus. Radošu procesu kopumā raksturo radoša intuīcija, diverģentā domāšana, bagāta fantāzija, iedvesma, psihe neapzinātā darbība (Sadi, 2006, kā minēts Tierney & Farmer, 2010).

Viena no pirmajām kreativitātes procesa teorijām, kurā raksturoti kreativitātes procesa posmi ir britu psihologa Volasa (Wallas) piedāvātais modelis. Šajā modelī kreativitāte tiek aprakstīta kā process, kas sastāv no četriem posmiem – sagatavošanās, inkubācijas, "insaita" un pārbaudes posma. Sagatavošanās posmā tiek aplūkoti problēmas aspekti un izpētīta konkrētā joma. Lai radītu jaunas idejas, cilvēkam ir jāpārzina savas darbības joma, jāsaprot, jāeksperimentē un, ja nepieciešams, jāformulē problēma no jauna. Sagatavošanās bieži vien prasa daudz laika. Inkubācijas posmā tiek apstrādāta iepriekšējā posmā iegūtā informācija (Wallas, 1926, kā minēts Sadler-Smith, 2016). Inkubācijas posmu var definēt kā "bezsamaņas procesu", no kura izriet radoša ideja (Sawyer, 2012). Insaita posma kreatīvā ideja pāriet no zemapziņas uz apziņu, nereti radot izjūtu, ka risinājums ir nācis kā „zibens no skaidrām debesīm”. Savukārt pārbaudes posmā tiek pārbaudīts, kā ideja „strādā”, vai tā palīdz atrisināt problēmu, pēc tam tā tiek pielietota (Wallas, 1926, kā minēts Sadler-Smith, 2016).

Būtiski šis modelis nav ticis transformēts, un arī jaunākie pētījumi piedāvā līdzīgus posmus. Arī pēc citu pētnieku domām darba pārbaude un izstrāde ir būtiska radošā procesa sastāvdaļa, un bieži vien ir nepieciešama atkārtotas atgriešanās pie sagatavošanās un ideju posmiem. Citas idejas dažreiz parādās, kamēr cilvēki strādā pie tēmas rotaļīgā veidā (Sawyer, 2012). Eksperimentos inkubācijas posms dod pretrunīgus rezultātus, bet tiek secināts, ka tas ir nozīmīgs, bet sarežģīts posms. Daži no iespējamajiem mainīgajiem lielumiem, kas ietekmē inkubāciju, ir problēmas vai uzdevuma raksturs, sagatavošanas perioda ilgums, inkubācijas perioda laiks un ilgums, inkubācijas uzdevuma veids un radošās individuālās atšķirības, kā arī cilvēka zināšanas un prasmes (Kaplan & Davidson 1988; Sio & O rmerod 2009, kā minēts Deckert, 2015).

Turpretim Simontons piedāvā kreativitātes modeli, kas raksturo divas radošā procesa fāzes: „aklā variācija” un „selektīvā saglabāšana”. Tās raksturo ideju ģenerāciju – dažādu

elementu (jēdzienu, tēlu u.tml.) nejaušu kombināciju virkne, un tai sekojošu piemērotāko ideju atlasī (Simonton, 1997, kā minēts Simonton 2011).

Ļoti lielu devumu kreativitātes procesa teorijas attīstībā ir sniedzis Gilfords, viņš piedāvāja diverģentās domāšanas jēdzienu. Pretstatā konverģentajai domāšanai, kurai ir raksturīga viena pareizā problēmas risinājuma meklēšana, diverģentā domāšana ietver vairāku iespējamo risinājumu meklēšanu ar loģisku soļu palīdzību, tā ir spēja apiet ierastos domāšanas ceļus. To raksturo spēja rast virkni jaunu un oriģinālu risinājumu konkrētai problēmai (Guilford, 1957, kā minēts Kaufman, 2009). Radošu domāšanu raksturo pazīmes – domāšanas veiklība (spēja ģenerēt lielu skaitu idejas), oriģinalitāte (spēja sniegt nestandarta atbildes), elastība (spēja ģenerēt dažādas idejas), analīzes un sintēzes spējas (spējas risināt problēmas), izstrāde (spēja pilnveidot ideju) (Guilford, 1967, kā minēts Rože, 2011). Gan radoša domāšana, gan problēmu risināšana ietver jaunu risinājumu un atbilžu rašanu, un tajās abās var tikt izmantotas iztēles un intelekta spējas, loģiskā domāšana un atmiņa, kā arī emocijas un sintēze (Isaksen, Dorval, Treffinger, 2010, kā minēts Rože, 2011).

Vēl viena nozīmīga kreativitātes procesa teorija ir jāmin Mednika asociāciju hierarhijas teorija (Mednick, 1962; Čukurs, 2013). Medniks uzskata, ka pastāv vairāki veidi, kā cilvēks var nonākt pie kreatīva risinājuma. Viņš uzskata, ka kreatīvas idejas var radīt pavisam nejauši, apvienojot un kombinējot iepriekš nesaistītas idejas, kā arī aizgūstot līdzīgas idejas. Risinājuma kreativitāti nosaka tas, cik lielā mērā šīs idejas ir bijušas savstarpēji nesaistītas (Koestler, 1986, kā minēts Čukurs, 2013). Jo vairāk savstarpēji attālināti ir jaunās kombinācijas elementi, jo radošāks process vai risinājums. Mednika teorijas pamatā ir vairāki pieņēmumi: oriģinālas idejas ir tās, kas ir attālinātas, pirmā idejas, kas mums nāk prātā, parasti ir tipiska un tradicionāla, un radoši indivīdi labāk spēj atrast attālinātas asociācijas. Pēc tam, kad acīmredzamas idejas un risinājumi ir izsmelti, tiek saskatīti neparastāki risinājumi. Pēc laika aktivizējas oriģinālo asociāciju veidošanas, nepaliekot pie pirmās prātā ienākušās idejas. (Mednick, 1962, kā minēts Čukurs, 2013).

1.2.3. Kreativitāte kā personības raksturojums

Personības izpēte ir viena no vecākajām jomām kreativitātes psiholoģijas pētījumos. Tā visbiežāk ietver personības iezīmju un motivācijas izpēti. Radošums ir viens no raksturlielumiem, kas atšķir cilvēkus kā personības, kā būtu raksturojami radoši cilvēki? (Batey & Furnham, 2006, kā minēts Batey, et al, 2010).

Ir konstatēts, ka starp indivīdiem, kas bērnības gados parādīja augstākus rādītājus dažādos radošās domāšanas spēju testu kritērijos, ne vairāk kā puse vēlāk guva reālus radošus

sasniegumus. Tas apstiprināja pieņēmumu, ka līdzās radošās domāšanas spēju potenciālam ir vēl citi faktori, kas nosaka to, vai tas tiks īstenots reālā darbībā, un viens no tiem ir personības iezīmes un motivācija (Kim, 2006, kā minēts Rože, 2011).

Radošām personām piemītošās īpašības ir spilgtāk izteiktas un izpaužas ar spēcīgāku aktivitāti, īpašu jūtīgumu, augstāku produktivitāti (Bebre, 1997, kā minēts Bebre, 2011). Kreativitātes tēmai veltītos pētījumos tiek minētas vairākas ar kreativitāti saistītas personības iezīmes, piemēram, radoši indivīdi biežāk ir autonomi, intraverti, apšaubā pastāvošās normas, pašpārliecināti, pašprietiekami, ambiciozi, dominējoši, impulsīvi, zinātkāri un oriģināli (Fabun, 1968; Barron, Harrington, 1981; Feist, 1998; Runco, 2004; Sternberg, 2006, kā minēts Sawyer, 2012), drosmīgi (Maslovs, 1999, kā minēts Kalēja – Gasparoviča, 2012) un ar augstu enerģijas līmeni (Fabun, 1968, kā minēts Sawyer, 2012). Radošiem cilvēkiem ir arī raksturīga atvērtība pieredzei, kā arī pozitīva attieksme pret darbu (Barron, 1972, kā minēts Barron & Harrington, 2003). Kā arī būtiska kreatīvu cilvēku personības iezīme ir pretrunīgas informācijas pieņemšana, tāpēc viņam jābūt iecietīgam (Sternberg, 1995, kā minēts Alenizi, 2008), un jāprot domāt dažādos virzienos (Guilford, 1950, kā minēts Sawyer, 2012). Augsta kreativitāte korelē ar negatīvām emocijām, vieglu ievainojamību, depresiju, emocionālām un pat psihiskām novirzēm (Schulberg, 2001; Weinstein & Graves, 2002, kā minēts Batey, Rawles & Furnham, 2009). Tieši izpildītājmākslinieku vidū dominē stiprākie un kustīgākie tipi - sangviniskais un holeristiskais temperaments, jo to prasa publiskā darba specifika, kad vienmēr jābūt gataviem ātri, elastīgi reaģēt uz negaidītām situācijām. Tajā pašā laikā arī organizētam un disciplinētam jābūt jaunrades darbā, it īpaši teātrī (Bebre, 2008).

Bieži vien, raksturojot kreatīvu cilvēku, tiek minētas dažādas pretrunīgas personības iezīmes. Šāda situācija ir pamatojama ar to, ka šie skatījumi ir balstīti uz dažādiem radošuma konceptiem un pētniecības metodēm. Tiek uzskatīts, ka radošums ir noteiktas personības struktūru jeb iezīmju kopums. Čiksentmihajin radošu indivīda personību raksturojis kā paradoksālu, norādot, ka tai raksturīga kompleksitāte un pretrunīgums – pretēju īpašību un dispozīciju apvienojums (Csikszentmihalyi, 1996). Radošie cilvēki var apvienot rotaļīgumu un disciplīnu, fizisko enerģiju ar klusumu, labi attīstītu fantāziju ar spēcīgu realitātes izjūtu, atbildību un bezatbildību (Csikszentmihalyi, 1996, kā minēts Alenizi, 2008).

Ir pozitīva saistība starp augstiem ekstraversijas iezīmes rādītājiem un kreativitāti. Ekstraversiju raksturo enerģija, komunikabilitāte, prieks atrasties sabiedrībā, entuziasms, iesaistīšanās sociālās aktivitātēs (Sung & Choi, 2009). Pētījumos viena no biežāk pieminētajām ir atvērtība pieredzei. Kreatīviem cilvēkiem ir raksturīga izteikta iztēle, plašas

intereses un zinātkāre. Viņus interesē māksla, neparastas idejas, eksperimentēt, meklēt nestandarta risinājumus (Kelly, 2006; Dollinger, Urban & James, 2004; Sung & Choi, 2009; Wolfradt & Pretz, 2001, kā minēts Čukurs, 2013).

Ir pētnieki, kas atvērtību pieredzei iedala divos apakšpunktos – atvērtība, ko raksturo iztēles un estētiskais aspekts, kā arī intelekts, kas raksturo domāšanas un argumentācijas aspektu. Atvērtību un intelektu savienojot rodas atvērtība pieredzei (DeYoung, Quilty & Peterson, 2007, kā minēts Silvia, Nusbaum, Berg, Martin & O'Conner, 2009). Atvērtība pieredzei var "aktivizēt" intelektuālos resursus noteiktos vides apstākļos, radot radošas idejas (Van Tilburg, 2015, kā minēts Kaufman, James, Beghetto & Ronald, 2009). Tika atklāts arī, ka atvērtība pieredzei prognozē mākslas radošos sasniegumus, kamēr intelekts prognozēja radošo sasniegumu mākslas zinātnē (Barron & Harrington, 2003). Intelekts korelē ar radošumu, jo ne tikai jaunu ideju radīšana ietilpst radošajā procesā, bet tam ir arī nepieciešama jauno ideju kritiska analīze. Lai varētu radīt jaunas idejas, ir jābūt pamatinformācijai, bet, lai turpinātu analizēt tās radītās idejas, ir jābūt augstākajai inteliģencei (Sterberg, 2006). Individus ar augstāku kreativitāti, bet zemāku intelektu raksturo kā agresīvus. Savukārt cilvēkus ar augstāku intelektu, bet zemāku kreativitāti raksturo kā maigus un patīkamus (Barron & Harrington, 1981, kā minēts Barron & Harrington, 2003).

Pētnieki ir salīdzinājuši uzņēmējus un māksliniekus, cenšoties izprast viņu atšķirības jaunradē. Tas, kas padarīja māksliniekus radošākus bija aktivitātes tendence (Necka & Hlawacz, 2015). Pētījumā, kurā izmantota Lielā Picinieka pieeja personības izpētē, tika konstatēts, ka personības iezīmes (jo īpaši atvērtība pieredzei) prognozē radošumu nekā kognitīvās spējas (Batey, 2010, kā minēts Shi, Dai & Lu, 2016). Atvērtības pieredzei saistību ar kreativitāti apstiprina daudzi līdz šim veiktie pētījumi (Kelly, 2006; Urban, James, 2004; Sung, Choi, 2009; Pretz, 2001, kā minēts Čukurs, 2013). Kreatīvi cilvēki ir arī neatkarīgi no citiem savos spriedumos, neraizējas par citu cilvēku viedokli, apšaubā pastāvošās normas un ir pašpārliecināti (Barron & Harrington, 1981, kā minēts Barron & Harrington, 2003).

Kreatīviem cilvēkiem piemīt spēcīga iekšējā motivācija. Tā, ASV psiholoģe Emebaila, kas sniegusi lielu ieguldījumu radošas darbības motivācijas izpētē, uzskata, ka cilvēki ir visradošākie, ja viņi jūtas motivēti (Amabile, 1983, kā minēts Amabile 2012). Iekšējā motivācija ir labvēlīga radošumam, jo tā ir motivācija strādāt paša labā, jo tā ir patīkama, izaicinoša un citādi aizraujoša. Savukārt ārējā motivācija var būt traucējoša, jo tas ir ārējs atalgojums (Amabile, 1985, kā minēts Amabile, 2012). Kādā pētījumā tika secināts, ka vienas grupas sievietes cerot uz ārēju novērtējumu, gleznojot neuzrādīja augstus kreativitātes rādītājus, bet otras grupas sievietes, kas negaidīja, uzrādīja augstus rādītājus (Amabile, 1979,

kā minēts Amabile 2012). Pēc Ranko domām radošais potenciāls nav īstenots, ja vien nav motivācijas to darīt, un radoši risinājumi nav atrasti, ja vien indivīdam nav motivācijas pielietot viņa vai viņas prasmes (Runco, 2005).

Ungāru izcelsmes amerikāņu psihologs Čiksentmihājs savulaik veica 91 interviju ar dažādu profesiju kreatīviem cilvēkiem un secināja, ka viņiem visiem patīk tas, ko viņi dara, un viņi var strādāt daudzas stundas bez pārtraukuma, nedomājot par atlīdzību. Stāvokli, kādā šie cilvēki atrodas strādājot, pētnieks nosauca par „plūsmu” (flow). Tas ir pilnībā fokusēts apziņas stāvoklis, kad cilvēki ir pilnīgi koncentrējušies, pārņemti ar darbu un šķiet, ka nekam apkārt vairs nav nozīmes. Lai sasniegtu „plūsmas” stāvokli, ir jābūt līdzsvaram starp izaicinājumu un cilvēku prasmju līmeni (Csikzentmihalyi, 1996). Koncentrēšanās uz iespējamajiem ieguvumiem, nevis zaudējumiem palielina radošo ideju rašanos (Friedman & Förster, 2001). Kreatīviem indivīdiem nenoliedzami ir liela fiziskā enerģija, taču viņi bieži pēc būtības ir klusi un mierīgi (Csikzentmihalyi, 1996).

Nav vienas konkrēts personības iezīmju raksturojuma kopums, kuru varētu izmantot, lai atpazītu radošas personības, tāpēc radošas personas tiek raksturotas tik dažādi (Barron, 1972, kā minēts Čukurs & Vende, 2011). Radošas personības veidošanos ietekmē četri savstarpēji saistīti faktori: ģimenes, skola, kultūrvide un daba. Visiem šīs sistēmas elementiem jādarbojas saskaņoti (Spolīna, 1999).

1.2.4. Vide kā kreativitātes konteksts

Ļoti svarīgs kreativitātes aspekts ir vide. Sterbergs uzskata, ka “kreativitāte bieži ir acīmredzama mazos bērnos, bet var būt grūtāk pamanāma lielākos bērnos un pieaugušajos, jo viņu radošo potenciālu ir nomākusi sabiedrība, kas atbalsta intelektuālu konformismu (Sternberg, 2006). Videi ir divu veidu ietekme uz kreativitāti. Pirmkārt, tā ietekmē kreatīvo procesu, otrkārt, tā ir svarīga kreatīvā produktu novērtēšanā. Vides faktoros var apskatīt ģimenes, grupas, organizācijas vai sabiedrības kontekstā. Tāpat var apskatīt fiziskos un sociālos aspektus šajās vidēs (Simonton, 2011).

Lai gan radošie cilvēki jebkurā vietā var būt radoši, tie piesaista vietas, kur viņu intereses var apmierināt vieglāk, kur viņi var satikt līdzīgi domājošus cilvēkus un kur viņu darbu var novērtēt. Skaista un iedvesmojoša vide ir labāka, lai palīdzētu cilvēkiem būt radošākiem. Darba vidi vēl vairāk var sekmēt, ja tā atbilst šādiem aspektiem: izaicinājums un iesaistīšanās, brīvība, uzticība / atklātība, ideju laiks, rotaļīgums / humors, konfliktu risināšana, domu atbalsts, debates un riskēšana (Simonton, 2011). Viena teorija uzsver ideju apkopošanu grupās un ideju brīvas plūsmas veicināšanu (Poon Teng Fatt, 2000).

Kreativitāti sekmē izaicinājums darba vidē un apziņa, ka tiek strādāts pie nozīmīgiem projektiem. Arī brīvība uzdevumu izvēlē un to veikšanā ir sekmējoša. Labu vidi veido, ja ir draudzīgi un saliedēti kolēģi, kas atbalsta, un ar ko viegli sadarboties (Mathisen & Einarsen, 2004; Amabile & Gryskiewicz 1988, kā minēts Elmelegy, Mohiuddin, Boronico & Maasher, 2016). Palīdzība no kolēģiem, vadītājiem, kā arī līdzsvarots nelaimju un arī konkrēta ģenētiskā dotācija var novest pie augsta līmeņa radošās darbības (Therivel, 1998).

Ģimenes videi ir liela ietekme uz kreativitāti. Bērniem, kuru vecāki ir ļoti autoritāri, kontrolējoši un ierobežojoši, ir zemāki kreativitātes rādītāji. Ir lielāka varbūtība, ka augstāku kreativitāti attīstīs tie bērni, kuru vecāki ir pārliecināti par sevi un veiksmīgāki savā darbā (Michael & Dudek 1991, kā minēts Čukurs, 2013). Pētījumi liecina, ka kreatīvu bērnu vecāki daudz vairāk ļauj bērniem uzņemties risku, pieņemt lēmumus, atbild uz jautājumiem (Tennent, Berthelsen, 1997, kā minēts Čukurs & Vende, 2011).

Savukārt par kreativitāti kavējošiem (bloķējošiem) vides situatīviem aspektiem tiek uzskatīti autonomijas un resursu trūkums, priekšlaicīga atgriezeniskā saite, laika ierobežojums, cieņas trūkums pret indivīda oriģinalitāti, sāncensība un nereālistiskas gaidas. Savukārt dažkārt šādi aspekti attiecīgā vidē var stimulēt un nonākt pie radoša risinājuma (Runco, 1999, kā minēts Runco, 2005).

Videi ir liela ietekme uz motivācijas stimulāciju, turpretim motivācija ietekmē radošumu, jo kā liecina pētījumi, cilvēki ir visradošākie, ja viņi jūtas motivēti galvenokārt ar interesi, prieku, apmierinātību un paša darba izaicinājumu (Amabile, 1996, kā minēts Elmelegy, et al, 2016).

1.2.5. Kreativitātes integratīvās pieejas

Vairāki kreativitātes teoriju autori pievēršas vairākiem kreativitātes faktoriem un to savstarpējai mijiedarbībai. Piemēram pēc Emebailas domām, jebkuram radošajam sniegunam nepieciešama ar darbības nozari vajadzīgo prasmju, ar kreativitāti saistīto procesu un motivācijas mijiedarbība (Amabile, 1996, kā minēts Amabile, 2012).

Sternbergs un Lubarts ir radījuši “kreativitātes ieguldījumu teoriju”, kurā ietverti seši faktori - intelektuālās spējas, zināšanas, domāšanas veids, personība, motivācija un vide (Sternberg & Lubart, 1995, kā minēts Sterberg, 2006). Kreativitāti neveido sešu vienkāršu komponentu summa. Katram komponentam ir “sliexsnis”, zem kura kreativitāte var būt apgrūtināta vai neiespējama, neatkarīgi no tā, cik attīstīti ir pārējie komponenti. Vēl var notikt daļēja kompensācija, viena komponenta stiprā puse mijiedarbojas ar cita komponenta

nepietiekamu attīstību. Kā arī mijiedarbojoties visiem komponentiem, rezultātā kreativitātes izpausmes vairākkārt pieaug (Sterberg, 2006).

Čikszentmihāji piedāvā kreativitātes sistēmisko teoriju un uzskata, ka pētot kreativitāti nevar atdalīt indivīdu un viņu radošo darbību no tā sociālā un vēsturiskā konteksta, kurā viņš darbojas (Csikszentmihalyi, 1996). Savukārt Vudmens un Šēnfelds uzskata, ka kreativitāte ir sarežģītas mijiedarbības starp indivīdu un situāciju rezultāts. Viņu radīto modeli veido trīs galvenie komponenti – iepriekšējie apstākļi, indivīds un konkrētā situācija. Indivīda komponents ietver kognitīvās spējas, domāšanas veidu, personības iezīmes, vērtības, attieksmes, zināšanas konkrētajā jomā un motivāciju. Situācijas komponents ietver lomu modeļus, atalgojumu, novērtējumu sabiedrībā, kultūrā. Savukārt par iepriekšējiem apstākļiem, tiek saukti kādreiz pastāvējuši apstākļi, kas ietekmē šī brīža situāciju (Woodman & Schoenfeldt, 1990).

Savukārt kreativitātes komponentu modeli, ko piedāvājis Urbans, veido seši interaktīvi komponenti-diverģentā domāšana un darbība, vispārējās zināšanas, specifiskās zināšanas un prasmes, fokusēšanās uz uzdevumu un apņemšanās to paveikt, motivācija un atvērtība, tolerance pret neskaidrībām. Pirmie trīs ir kognitīvie komponenti, pārējie trīs ir personības. Visi šie komponenti darbojas kopā kā funkcionāla sistēma (Urban & Jellen, 1995, kā minēts Čukurs & Vende, 2011).

Kreativitāte būtībā ir problēmu risināšana, kuras rezultātā rodas radošs produkts. Šajā procesā ir iesaistīti radoši indivīdi. Nav vienas konkrēts personības iezīmju raksturojuma, kas norādītu uz radošu indivīdu (Barron, 1972, kā minēts Barron & Harrington, 2003). Radošas personības veidošanos ietekmē četri savstarpēji saistīti faktori: ģimenes, skola, kultūrvide un daba (Spolina, 1999). Autore secina, ka tā ir nepārtraukta mijiedarbība radošumā, darbojoties vienam mehānismam, pieslēdzas nākamais, jo radoša personība radoši darbojoties rada procesu, kas notiek atbilstoša vidē un gala rezultāta rada produktu, šajā gadījumā tā ir teātra izrādi.

1.3. Radošumu kavējošie faktori

Radošumu kavējošos faktoros dēvē arī par barjerām vai šķēršļiem. Barjeras ir kā bloki, kas kavē radošās prasmes (Wong & Pang, 2003, kā minēts Davis, 1999). Kreativitāti var gan kavēt, gan veicināt. Ir iekšējas un ārējas barjeras, kas vai nu kavē radošo darbības domāšanu un iedvesmu, vai arī novērš novatoriskas idejas radīšanu un ieviešanu (Runco & Pritzker, 1999). Radošuma prasmes var ietekmēt un kavēt dažādi komponenti, kas ietver personas individuālo personību, vidi, motivāciju, izziņas procesus (Wong & Pang, 2003, kā minēts Davis, 1999).

Lielākā daļa šķēršļu rodas no mācīšanās, kā ir darīt pareizi (Runco & Pritzker, 1999, kā minēts Runco 1999). Ir viedoklis, ka viens no radošuma blokiem ir "pareizā atbilde", tas norāda, ka ir tikai viena patiesa atbilde. Radošs indivīds meklēs otro, trešo, ceturto, un vēl vairāk pareizās atbildes iespējas (Oech, 1999, kā minēts Hilan, Husin & Zayed, 2013). Piemēram, ierobežots laiks un līdzekļi, nepietiekama saziņa, fiziskā vide, organizatoriskā struktūra, radošo procesu un apmācības trūkums, tos visus identificēt kā organizatoriskus šķēršļus, kas kavē radošumu (Puccio & Cabra, 2010, kā minēts Szobiova, 2015). Tāpat Deivs atklāj citus šķēršļus, piemēram, emocionālos šķēršļus un uztveres barjeras. Pamata radošuma barjeras ir mācības un ieradumi, noteikumi un tradīcijas, uztveres barjeras, kultūras barjeras un emocionālās barjeras. Daži zinātnieki apgalvo, ka visi piedzimst radoši, bet sociālās spiediena agrīnajos gados mājās, skolā un sabiedrībā iznīcina iztēli un veicina atbilstību sabiedrības normām (Davis, 1999).

Visredzamākā barjera radošai domāšanai un inovācijām, vienkārši ir ieradumi. Kopš bērnības mēs mācamies "pareizas" atbildes, kārtības un uzvedības modeļus. Gadu gaitā kļūst grūti redzēt un radīt jaunas iespējas. Vecie ieradumi un cerības traucē jaunām idejām, aktivitātēm un iespējām. Iespēja veidot paradumus un cerības ir cilvēcei vajadzīga spēja, tā virza mūsu ikdienas uzvedību, tomēr mācīšanās un ieradums ir gan svētība, gan lāsts (Runco & Pritzker, 1999, kā minēts Hilan, Husin & Zayed, 2013).

Noteikumi un tradīcijas ļauj sistēmai darboties. Tomēr tāpat kā ieradumi, arī tradīcijas un noteikumi neveicina radošumu. Veci ieradumi traucē jauniem uzskatiem. Daudz radošuma nozīmē mentālu transformāciju, jo uztveres barjeru pārvarēšana rada jaunas nozīmes uztveres kombinācijās un attiecībās (Runco & Pritzker, 1999, kā minēts Hilan, et al, 2013). Cilvēki nespēj pietiekami radoši darboties, ja viņi nevar brīvi lemt, kā sasniegt kāda noteikta mērķa virsotni. Rīcības brīvība attiecībā uz līdzekļu izvēli veicina radošumu, jo ļauj brīvi izvēlēties,

kā paveikt savu darbu, tādejādi rosinot iekšējās motivācijas atraisīšanos un apziņu, ka pats esi situācijas noteicējs (Amabile, 1996, kā minēts Amabile, 2012). Personiskā brīvība mums palīdz uzkrāt pieredzi, tādā veidā pašapliecināties un pašizteikties (Spolina, 1999). Tikai neticība sev un bailes no brīvības kā izvēles un atbildības var kavēt sevis pilnveidošanos, jo visi mēs esam spējīgi būt radoši (Karpova, 1994, kā minēts Kalēja – Gasparoviča, 2012). Bet arī būtisks demotivējošs apstāklis ir negatīva iepriekšējā pieredze, kas indivīdu nobremzē (Mārtinsone & Miltuze, 2015). Kā arī neskaidri noteikti stratēģiskie mērķi bieži vien nokauj vēlmi radoši darboties. Ir ļoti grūti radoši strādāt apstākļos, kuros mērķi nemitīgi mainās (Amabile 1996, kā minēts Amabile, 2012), vai ir izteikts mērķa trūkums (Mārtinsone & Miltuze, 2007). Darba vides faktori, var bloķēt radošumu, piemēram, stingri kritizējot jaunās normas un uzsvars uz statusu (Simonton, 2001, kā minēts Morais, et al, 2014).

Kultūras bloki ietver ieradumus un mācīšanos, noteikumus un tradīcijas un daudz ko citu. Tie ietver tādu rīcību, kādu citi sagaida no mums, jo baidāmies būt atšķirīgi. Rezultāts ir individualitātes un radošuma zudums. Indivīdiem ir neērti atšķirties un apstrīdēt pieņemtās domāšanas un uzvedības normas, jo mēs zinām, ka nepareiza rīcība var izraisīt neapmierinātību, kritiku vai pat sarkasmu un izsmieklus (Runco & Pritzker, 1999, kā minēts Hilan, et al, 2013). Šeit atbilst frāze "tas nav loģiski", kas izriet no mūsu kulturāli sakņotā pieņēmuma, ka loģiskā domāšana ir labāka par neloģisko domāšanu. Loģiskā domāšana bieži vislabāk ir piemērota novērtēšanas fāzei radošajā procesā (Davis, 1999). Bieži sabiedrība var neatzīt indivīdus, kam ir atšķirīga uzvedība, bet varbūt tieši viņam ir radošs potenciāls. Var palīdzēt atbrīvoties no iesīkstējušiem uzskatiem, un mudināt darīt ko tādu, ko iepriekš nav darījuši, jo stereotipiska domāšana kavē radošuma izpaušanos (Morleja & Silvers, 2007).

Emocionālas barjeras ir būtisks demotivējošs faktors (Morleja & Silvers, 2007). Emocionālas barjeras traucē domāt, jo emocijas un sajūtas var paralizēt cilvēku, ja tās mijiedarbojas ar domāšanu (Runco & Pritzker, 1999; Morleja & Silvers, 2007). Daži pazīstami emocionāli bloki ir dusmas, bailes, trauksme, naidis un pat mīlestība. Dažiem ir pagaidu raksturs, kas norāda, ka varbūt rodas problēmas ar vienaudžiem, vecākiem, partneriem vai bērniem, vai ir spiediens skolā vai darbā, finansiāls stress vai slikta veselība. Vairāk pastāvīgu emocionālu bloku ietver hroniska nedrošība un trauksme, piemēram, bailes no neveiksmes un kļūdām, bailes būt atšķirīgiem, bailes no kritikas vai izsmiekla, bailes no noraidījuma, bailes no uzraugiem, kautrība (Runco & Pritzker, 1999, kā minēts Hilan, et al, 2013), nedrošība, bailes no autoritātēm, pašapzinības trūkums, ticības trūkums citiem. Cilvēki baidās, ka negūs uzslavu, vai arī ārpusaules komentārus un traktējumu pieņemam kā neapstrīdamus (Spolina, 1999). Nepatstāvība, vienaldzība, atbalsta nesajūšana un viedokļa

neuzklausišana kavē radošumu (Mumford & Gustafson, 1988; Taylor, 1972, Simonton, 2000; Mārtinsone & Miltuze, 2015). Tādā vidē, kur uzslava un nopelums ir kļuvuši par dominējošiem un bieži aizstāj pat mīlestību, zūd personiskā brīvība (Morleja & Silvers, 2007). Arī vajadzību un vērtību atšķirības var radīt konfliktus un bloķēt radošumu (Runco & Pritzker, 1999, kā minēts kā minēts Hilan, et al, 2013). Negatīva attieksme ir būtisks demotivējošs faktors. Turpretim pozitīva attieksme, kā, piemēram, atbalsts darbošanās procesa dod pašapliecināšanās apziņu, jo tā neļauj noslēgties paša subjektīvajā pasaulē (Amabile, 1998). Svarīga ir atzinība un novērtējums. Atzinības izteikšana ir efektīvs motivēšanas paņēmieni, jāatrod tikai veids kā to paust (Morleja & Silvers, 2007). Individīdiem ir svarīgi just, ka viņu darbs kaut ko nozīmē gan vadītāju, gan citu cilvēku acīs (Amabile, 2012). Galvenais ir nekritizēt un nenoniecīnāt, neizteikt nicinošus vai ironiskus izteikumus, neizrādīt nepatiku, mirkļos, kad nav kā vajadzētu, labāk pamudināt darīt kā savādāk. Tomēr svarīga ir šī empātija, iecietība un izpalīdzība. Kādreiz ir vajadzība palīdzēt pārslēgties uz citu noskaņojumu vai mainīt kādas darbības nianšes, lai motivētu radoši darboties (Morleja & Silvers, 2007).

Resursu barjeras ietver naudu, laiku, piegādes un/vai informāciju, kas nepieciešama radošai domāšanai vai radošas idejas īstenošanas idejām (Runco & Pritzker, 1999, kā minēts kā minēts Hilan, et al, 2013). Laiks un nauda ir resursi, kas būtiski ietekmē cilvēku radošumu. Produktīvs un radošs darbs nav iespējams bez citu palīdzības, materiāliem, enerģijas, laika, naudas, rīkiem un citiem būtiskiem resursiem. To trūkums var kavēt vai apturēt radošo procesu. Bieži vien radošumu iznīcina nepamatoti īsi vai neiespējami uzdevuma izpildes termiņi un spiediens uz tiem. Pirmo dēļ zūd indivīdu uzticība, bet otro dēļ rodas izdegšanas sindroms. Darbinieki var justies par daudz kontrolēti, nejūt piepildījumu, līdz ar to tiek nopietni iedragāta motivācija kaut ko darīt. Būtisks faktors ir brīvā laika deficīts, jo ir pārlietu liela slodze, tā radot zemākas darba spējas (Mārtinsone & Miltuze, 2015). Ļoti svarīgs aspekts ir laiks, jo bieži tieši laika trūkuma dēļ lieta nav radīta, vai piemēram, teātra izrāde nav tik laba vai bagātīga. Labām idejām ir "jānogatavojas", tam ir nepieciešams laiks, bet vēlme atrast atbildi nekavējoties arī var būt barjera radošumam (Spolina, 1999).

Arī vadītāji jebkurā sfērā var ietekmēt radošuma komponentus, tādus kā kompetenci, radošās domāšanas iemaņas un motivāciju. Pirmo divu ietekmēšana ir daudz grūtāka un laikietilpīgāka nekā motivācijas radīšana (Amabile, 1996, kā minēts Amabile, 2012). Darbinieku radošumu var ietekmēt vadības paņēmieni, tādi kā izaicinājums, brīvība, resursi, darba grupa sastāvs, tiešo vadītāju uzmundrinājums un organizatoriskais atbalsts. Šīs

kategorijas radušās, pateicoties vairāk nekā 20 gadu ilgiem pētījumiem (Mathisen & Einarsen, 2004; Amabile & Grysiewicz, 1998, kā minēts Kraģe, 2013).

Kā arī svarīgi ir pašam vadītājam vai skolotājam būt radošam, jo tad padotie vai studenti uzrādīs kreatīvākus un oriģinālākus risinājumus (Bebre, 2001, kā minēts Bebre, 2011). Pirmais uzdevums radošuma mācīšanas jomā ir "mudināt jauniešus ticēt viņu radošajam potenciālam, iesaistīties viņu izpratnē un dot viņiem pārliecību, lai mēģinātu un riskētu" (Nacce, 1999, kā minēts Jeffrey & Craft, 2004). Vadītājs spēj ietekmēt padotos, šajā kontekstā studentus un viņu motivāciju. Var motivēt kontaktējoties ar viņiem un veltot savu uzmanību, kā arī demotivēt, distancējoties no studentiem vai darbiniekiem (Amabile, 1996, kā minēts Amabile, 2012). Svarīga ir neatlaidības un atjautības veicināšana, jo tas nodrošina laiku pārdomām, lai pilnveidotos (Claxton, 1997; QCA, 2005, kā minēts Morais, et al, 2014). Pedagoģiski radošie skolotāji modelē radošumu un piedalās klasē kā audzēkņi, viņi eksperimentē ar resursiem, iesaistās problēmu risināšanā, uzņemas dažādas lomas un ģenerē un kritizē savas idejas. Šādi skolotāji demonstrē ievērojamu elastību un radošo pieeju, jo tie ir novatoriski, darbojas spontāni, reaģē uz bērnu interesēm un jautājumiem (Jeffrey & Craft, 2004).

Vadītāji var pieskaņot veicamos uzdevumus cilvēkiem tā, lai tie atbilstu viņu kompetencei un prasmēm, kā arī radītu iekšējo motivāciju ātrāk ķerties pie darba. Pareizi piemeklēts uzdevums nedaudz pārsniedz darbinieka spēju robežas, taču ir ārkārtīgi svarīgi pareizi aprēķināt, cik lielam jābūt izaicinājumam: ja tas būs par mazu, darbiniekiem būs garlaicīgi, ja par lielu, viņam sāks šķist, ka viņš vairs nevalda pār situāciju un uzdevums kontrolē viņu, nevis otrādi (Amabile, 1996, kā minēts Amabile, 2012).

Dalīšanās ar informāciju un savstarpējā sadarbība veicinās radošumu, jo kad cilvēki strādā kopā, apmainās ar idejām un viņiem pieejamiem datiem, viņi kļūst zinošāki (Amabile, 1998, kā minēts Amabile, 2012). Turpretim būtiska barjera ir neskaidra un neproduktīva komunikācija. Pats svarīgākais sadarbībā ir viegli saprotama, reālistiska un pozitīva atgriezeniskā saite. Negatīva atgriezeniskā saite nokauj radošumu (Morleja & Silvers, 2007). Lai gūtu intuitīvas zināšanas, tas prasa vidi, kurā var gūt pieredzi, un, ja cilvēks šādā veidā jūtas atbrīvots, viņa darbošanās atraisa spontanitāti (Spolina, 1999). Cilvēki parasti priecājas par iespēju uzzināt ko jaunu un savstarpēji sadarboties, un tādā veidā palielinās viņu iekšējā motivācija. Iekšējā motivācija vairojas, kad indivīdi apzinās, ka arī pārējos līdzcilvēkus aizrauj viņu darbs. Taču, kad apkārt valda intrigas, cilvēkiem sāk šķist, ka viņu darbu apdraud savtīga attieksme (Amabile, 1998, kā minēts Amabile, 2012). Ja viens paceļas pāri citiem, tad pārējiem ir maz iespēju izaugsmei, darbošanās nesagādā prieku, zūd draudzības gars (Spolina,

1999). Tad rodas uztraukums, kas darbošanās vidē ienes stresu. Būtisks elements stresa mazināšanā ir nerakstītais savstarpējās izpalīdzēšanas un sadarbības princips. Saspringums var rasties arī dēļ neziņas par gaidāmo iznākumu, saspringts laika grafiks, garas darba stundas un lielāka savstarpējā atkarība kopā strādājošajiem. Tomēr cilvēki no teātra pasaules pēdējo stresu, ar kuru sekmīgi tiek galā, beidzas ar fāzi, kad projekts „ jāpalaiž tautās” (Morleja & Silvers, 2007).

Visiem darba grupas locekļiem dedzīgi jāvēlas sasniegt komandai izvirzītos mērķus, jāvēlas savstarpēji izpalīdzēt brīžos, kad darbs nerit tik raiti, kā arī indivīdiem jāapzinās, ka ikvienam no pārējiem kolēģiem piemīt īpašas zināšanas un redzējums, ko viņi piedāvā visas grupas kopējai izaugsmei. Neuzticība un atšķirīgi mērķi nevirza kustību. Komandā jāvalda pareizai savstarpējai ķīmijai – dažādībai un atbalsta proporcijai (Amabile, 1996, kā minēts Amabile, 2012). Kļūstot par vienu komandu, kurā visi iesaistītie ir atbildīgi par spēles iznākumu, izjūdzams sevi kā daļu no veselā, aktieris gūst ticību sev, viņš tiek atbrīvots spēlei un tad visi kopā darbojas. Ja kopīgi spēlē un risina problēmas, atbrīvojas enerģija, rodas uzticība, parādās iedvesma un jaunrade. Jāiemācās būt kontaktā ar ikvienu un visiem (Spolina, 1999).

Kā redzams radošums bieži saskaras ar dažādām barjerām, īpaši izglītības jomā (Amabile, 1996; Cropley, 2009, kā minēts Morais, et al, 2014). Nebija pietiekami kritēriji, lai novērtētu student radošumu, tāpēc tas ir viens no iemesliem kāpēc tika izveidota šāda aptauja. Alancera izstrādātā aptauja visus aspektus apvieno zem četrām lielām apakšgrupām – kautrība/nomāšana, motivācijas trūkums, sociālais spiediens/kritika un laika un iespēju trūkums. Laika un iespēju trūkums, un sociālais spiediens/kritika attiecas uz sociālās vides elementiem, kas ietekmē radošo izpausmi (Amabile & Mueller, 2008, Morais, et al, 2014). Pārējie divi faktori, kā kautrība un motivācijas trūkums attiecas uz emocijām un personību (Amabile, 1999, Nijstad, 2012, kā minēts Morais, et al, 2014). Laika, iespēju trūkums būtībā raksturo nepieejamos resursus, kad darbs nevirzās uz priekšu. Sociālās barjeras raksturo vidi apkārt. Kautrība/nomākšana, zem kuras var ietvert nedrošību par sevi, noslēgtību bailes. Visa pamatā ir motivācijas trūkums, jo, piemēram, kritika no apkārtējiem spēj novest pie bailēm un tad trūkst motivācija darboties (Morleja & Silvers, 2007).

Var secināt, ka viena barjera noved pie otras. Apskatot radošuma barjeras, var secināt, ka galvenais neiedragāt topošā aktiera ticību saviem spēkiem un neskarot viņu pašcieņu (Morleja & Silvers, 2007).

1.4. Personības iezīmju teorijas

Personības izpēte ir viena no vecākajām jomām kreativitātes zinātnē (Batey & Furnham, 2006, kā minēts Silvia, et al, 2009). Pētnieki uzskata, ka personība ir saskanīgs impulss, izziņas un vēlmju (mērķu) modelis, kas noved pie uzvedības (Revelle, 2013, kā minēts Ackerman, 2017). Saskaņā ar Amerikas Psiholoģijas asociācijas (APA) definīciju, personība ir individuālas atšķirības domāšanas veidā, sajūtās un uzvedībā (Ackerman, 2017). Iezīmju teorija apvieno visas personības teorijas, kas aplūko personību kā noteiktu, stabilu psihisko īpašību kopumu. Šīs pieejas pārstāvji uzskata, ka atsevišķu īpašību kombinācijas un mijiedarbība veido katra cilvēka personību, akcentējot individuālās atšķirības, tomēr, pieņemot, ka visiem cilvēkiem piemīt līdzīgas universālas īpašības, tikai to izteiktības pakāpe ir atšķirīga. Kā arī ir pierādīta saistība starp personības iezīmēm un tendenci uz pozitīvām vai negatīvām emocijām, vispārējo apmierinātību ar dzīvi (Soto, 2015).

Analizējot angļu valodas vārdnīcu, Olports ar kolēģi apkopoja vairāk nekā 18000 personību raksturojošo vārdu, no kuriem 4505 bija iezīmju nosaukumi (Allport & Odbert, 1936, kā minēts Golberg, 1993). Pārējie vārdi raksturoja īslaicīgus emocionālus stāvokļus un aktivitātes, sociālus vērtējumus un jauktu kategoriju, kura apvienoja sevī fiziskā izskata, talantu un spēju raksturojumu (Pervin, 2003, kā minēts John, Robins & Pervin, 2008). Olports uzskatīja, ka uz personību jāskatās kā uz vienotu sistēmu, nevis kā uz dažu iezīmju kopumu. Tāpat viņš uzskatīja, ka daudzām iezīmēm ir iedzimts raksturs (Pervin & John, 1997, kā minēts John, et al, 2008).

Hanss Aizenks ir viens no pazīstamākajiem psihologiem, kurš, turpinot attīstīt Olporta idejas, izstrādāja pirmo uz empīriskiem pētījumiem balstīto personības teoriju. Aizenks izstrādāja divdimensiju personības modeli, kurā cilvēku individuālās atšķirības ir iespējams raksturot ar divām dimensijām – ekstraversija/intraversija un neirotisms/emocionālā stabilitāte. Iesaistīšanos ārējās pasaules norisēs raksturo ekstraversija, bet emocionālo pakāpi - neirotisms.

Šīs dimensijas ir noturīgas dzīves laikā un nav atkarīgas no kultūrvides. Vēlāk divdimensiju personības modeli papildināja ar psihotisma dimensiju, to raksturo Superego spēks (Eysenck, 1976, kā minēts Mārtinsone, 2015). Augsti psihotisma rādītāji ir saistīti ar emocionālo vēsumu, vientulību, vienaldzību, egocentrismu, aizdomīgumu, naidīgumu, agresivitāti, impulsivitāti un kreativitāti, savukārt zemi rādītāji liecina par labu socializāciju, gatavību sadarboties, altruismu un empātiju. Tā izveidojot trīsdimensiju modeli (Eysenck, 1991, kā minēts Mārtinsone, 2015).

Neirotisma rādītāji ir saistīti ar tādām iezīmēm kā trauksmainība, nosliece uz nomāktu garastāvokli, kautrīgums, emocionalitāte, vainas izjūta, zems pašvērtējums, garastāvokļa svārstības un citi. Zemi neirotisma rādītāji liecina par emocionālo stabilitāti, sīkstumu, mierīgumu, labu adaptivitāti un izteiktu noturību pret stresu (Judge, Erez, Bono & Thoresen, 2002).

Tipiski ekstraverts indivīds ir sabiedrīks, aktīvs, impulsīvs un bezrūpīgs, viņam raksturīga pašpārliecinātība, drosme, iespaida meklējumi un avantūrisms. Turpretim intraverts indivīds ir kluss, emocionāli rezervēts, atturīgs saskarsmē, ar noslieci uz pašrefleksiju, viņš izvairās no impulsīvām rīcībām, dod priekšroku labi sakārtotai dzīvei (Eysenck, 1958, kā minēts Mārtinsone, 2015).

Raimonds Ketels uzskatīja, ka personība ir tas, kas ļauj prognozēt, ko cilvēks darīs konkrētā situācijā (Cattell, 1965, kā minēts Goldberg, 1993). Ketels definējis, ka iezīmes parādās uzvedībā Ketels uzskatīja, ka spējas, temperaments un dinamiskās iezīmes aptver visus svarīgākos personības elementus (Cattell, 1965 kā minēts John, et al, 2008). Ketels pakāpeniski nonāca līdz atziņai, ka individuālās atšķirības vislabāk raksturo 16 pamata iezīmes jeb personības faktori - 1) komunikabilitāte/ noslēgtība, 2) attīstīts intelekts/ ierobežots intelekts, 3) emocionāla noturība/ emocionāla nenoturība, 3) dominēšana/pakļāvība, 4) pakļāvība/uzņēmība, 5) bezrūpība/ nopietnība 6) apzinīgums/ bezatbildība, 7) sociālā drosme/ bīklums, 8) emocionāls jūtīgums/sīkstums, 9) aizdomīgums/ uzticēšanās, 10) sapņainība/praktiskums, 11) smalkums/ vienkāršums, 12) trauksmainība/ mierīga pašpārliecība, 13) atvērtība jaunajam/konservatīvisms, 14) neatkarība/konformitāte, 15) paškontrolē/ paškontroles trūkums, 16) saspringtība/mierīgums. Pieci sekundāri jeb virsfaktori šiem 16 primārajiem faktoriem ir: 1)ekstraversiju/intraversiju, 2)augstu trauksmainību/ zemu trauksmainību, 3) domāšanas rigiditāti/plastiskums, 4) neatkarību/atkarību, 5) paškontroli/ savaldības trūkumu (Cattell, 1970, Cattell, 1993, kā minēts Kaufman & Sternberg, 2010).

Ir vairākas iezīmju teorijas, kurām kopīga tendence ir personības iezīmju noturība dzīves laikā. Atšķiras uzskats, ka personību var apskatīt ka dažu iezīmju kopumu vai personību kā veselums. Viena no mūsdienās populārākā personības iezīmju teorija ir Piecu faktoru modelis, kurš tiks aprakstīts sīkāk (Chamorro-Premuzic, Swami, Furnham & Maakip, 2009).

1.4.1. Personības iezīmju piecu faktoru modelis

Visas personības iezīmes var apvienot piecās plašās grupās jeb faktoros (John & Srivastava, 1999). Personības struktūru pamatā ir likts tā saucamais Lielā Piecinieka, ka ir vispilnīgākais (The Big Five) modelis (Feist, 1998, Benet – Martinez & John, 1998), kas balstīta uz Makreja un Kostas izstrādāto piecu faktoru modeli par piecām personības dimensijām. Šis modelis ir tulkots vairākās valodās un tiek izmantots desmitiem kultūru (Courtney & Ackerman, 2007, kā minēts Chamorro-Premuzic, Swami, Furnham & Maakip, 2009). Tie ir: neirotizisms (emocionālā stabilitāte), ekstraversija, labvēlīgums, apzinīgums un atvērtība pieredzei (Goldberg, 1993; John & Srivastava, 1999, Cloninger, 2004, kā minēts Perepjolkina, 2014). Personības iezīmju faktori ir bipolāri, tātad, katrs faktors apkopo sevī abu pušu iezīmes (McCrae & Costa, 1987; Costa & McCrae, 1992; McCrae, 2000, kā minēts Parks-Leduc, Feldman & Bardi, 2014).

Piecu faktoru modeļa ietvaros tiek uzskatīts, ka personības iezīmes nosaka uzvedību un ka tās ir ģenētiski ietekmētas universālas īpašības (Yamagata, 2006, kā minēts Ackerman, 2017), un tās attīstās pēc saviem iekšējiem likumiem neatkarīgi no vides ietekmēm un dzīves pieredzes (McCrae, 2000, kā minēts kā minēts Parks-Leduc, et al, 2014). Tas, kas meklē ārējo mijiedarbību, izpauž ekroversijas pazīmes. Persona, kas meklē jaunu pieredzi, izraisa atklātību. Apdomīga persona ir apzinīga. Visbeidzot, cilvēks, kurš mēdz būt pesimistisks un izraisīt negatīvas emocijas, izraisa neirotizismu. Persona, kas izraisa atvērtību un ekstraversiju, var radīt veselīgas un stabilas attiecības. Tomēr indivīdam, kurš izraisa neirotizismu un apzinīgumu, var rasties grūtības veidot attiecības ar citiem (Feist, 2009, kā minēts Batey, Furnham & Safiullina, 2010). Vairākos pētījumos ir pierādīta piecu personības faktoru spēja prognozēt dažādus cilvēka darbības aspektus, piemēram, apmierinātību ar dzīvi un subjektīvo labklājību (DeNeve & Cooper, 1998; Diener & Diener, 1995, kā minēts Mārtinsone, 2015), noslieci uz riskantu un antisociālu uzvedību (Miller, 2003, kā minēts Mārtinsone, 2015), mācību darbības efektivitāti, lojalitāti (Kumar & Bakhshi, 2010, kā minēts Mārtinsone, 2015), darba produktivitāti (Barrick, 2001; Skotere, 2012, kā minēts Perepjolkina, 2014), un dažādu citu indivīda aspektus (Chiaburu, 2011; Judge & Martocchio, 1997, kā minēs Mārtinsone, 2015). Mums katram ir noteiktas personības iezīmes, kas laika gaitā ir relatīvi stabilas. Tomēr šo pazīmju izplatība dažādās situācijās atšķiras atkarībā no situācijas, izraisot svārstīgu uzvedību (Fleeson, Musisca & Wayne, 2002).

Vairākos pētījumos ir apstiprināts, ka kopumā personības iezīmes dzīves gaitā saglabājušās stabilas (Soldz & Vaillant, 1999, kā minēts Ackerman, 2017), tomēr ir

novērojamas dažas tendences: sākot no 20-30 gadu vecuma, vidējie neirotisma rādītāji pakāpeniski pazeminās, bet labvēlīgums, apzinīgums un atvērtība pieredzei rādītāji nedaudz paaugstinās (Soto, 2011), neatkarīgi no dzimuma un kultūras (McCrae, 1999, kā minēts Perepjolkina, 2014).

Atvērtība pieredzei ir aprakstīta kā indivīda dzīves un pieredzes dziļums un sarežģītība (John & Srivastava, 1999, kā minēts Parks-Leduc, et al, 2014). Tā apvieno sevī tādas raksturojumus kā zinātkāre, iztēles bagātība, kreativitāte, interešu un dzīves uzskatu plašums, atvērtība jaunajam (Costa & McCrae, 1992, kā minēts Upmane, Gaitniece – Putāne & Šmitiņa, 2016). Atvērtība pieredzei attiecas uz indivīda vēlmi izmēģināt jaunas lietas, būt ievainojamam un spēju domāt ārpus rāmjiem (Ackerman, 2017). Indivīds, kuram ir augsta atvērtība pieredzei, mīl baudīt mākslu, iesaistīties radošajā karjerā vai hobijs, un patīk tikties ar jauniem cilvēkiem (Lebovitz, 2016, kā minēts Ackerman, 2017). Šī faktora pretpolā atrodas domāšanas rigiditāte, sekošana tradīcijām un nosliece turēties pie labi zināmā (Costa & McCrae, 1992, kā minēts Upmane, u.c.2016). Atvērtība pieredzei, iespējams, ir pazīme, kas laika gaitā visdrīzāk mainīsies un, visticamāk, palīdzēs indivīdam augt. Tiem, kas ir lielā atvērtības pieredzē, vajadzētu gūt labumu no savas priekšrocības un izpētīt pasauli, viņu pašus un savas kaislības. Šīs personas veido spēcīgus un radošus līderus, un tie, kas visticamāk nāk klajā ar nākamo lielo inovāciju (Ackerman, 2017). Atvērtība pieredzei ir viens no galvenajiem radošuma komponentiem (Feist, 1998, kā minēts Batey, et al, 2010).

Apzinīgums ir pazīme, ko var raksturot kā tendenci kontrolēt impulsus un rīkoties sociāli pieņemamos veidos, uzvedībā, kas veicina mērķtiecīgu uzvedību (John & Srivastava, 1999, kā minēts Parks-Leduc, et al, 2014). Apzinīgie cilvēki izceļas ar savu spēju strādāt saskaņā ar noteikumiem un prot efektīvi plānot un organizēt savas darbības (Lebovica, 2016, kā minēts Ackerman, 2017). Viņi ir uzticami, prasīgi pret sevi un citiem, pašdisciplinēti, kārtīgi, mērķtiecīgi, punktuāli, pedantiski, neatlaidīgi un strādīgi, paredzami, atjautīgi, enerģiski. Savukārt cilvēki ar zemiem apzinīguma rādītājiem ir laiski, neuzticami, ar vāju gribasspēku, vieglprātīgi un nekārtīgi (Costa & McCrae, 1992, kā minēts Upmane, u.c. 2016). Ņemot vērā pētījumus, apzinīgums ir cieši saistīts ar mācību sasniegumiem (Woods, Patterson, Koczwara, & Sofat, 2016, kā minēts Ackerman, 2017), efektīvu darba izpildi (Barrick & Mount, 1999, kā minēts Ackerman, 2017) un iekšējiem un ārējiem panākumiem karjerā (Judges, Higgins, Thoresen, & Barrick, 1999, kā minēts Ackerman, 2017).

Ekstraversija un intraversija attiecas uz to, kur indivīds izmanto savu enerģiju un kā viņi mijiedarbojas ar citiem. Parasti ekstraverts strādā enerģiski vai tiek "uzlādēts" no mijiedarbības ar citiem, bet intraverti nogurst no mijiedarbības ar citiem un papildina savu

enerģiju no vientulības (Lebowitz, 2016 kā minēts Ackerman, 2017). Kopumā šis faktors raksturo starppersonu saskarsmes biežumu un intensitāti, aktivitātes līmeni un vajadzību pēc ārējās stimulācijas. Ekstraversija raksturo to, cik cilvēks ir sabiedrīks, aktīvs, runīgs, dzīvespriecīgs, orientēts uz ārējo pasauli un citiem cilvēkiem. Vai tieši pretēji, cik viņš ir rezervēts un kluss, orientēts uz savu iekšējo pasauli (Costa & McCrae, 1992). Laika gaitā, ilgtermiņā ekstraversija ir lielisks efektīvas darbības un vispārējās labklājības priekšnosacījums (Ozer & Benet-Martinez, 2006, kā minēts Ackerman, 2017).

Labvēlīgums ir faktors, kas raksturo, cik labi cilvēki saskaras ar citiem. Tas ir konstruēts, balstoties uz to, kā jūs parasti mijiedarbojaties ar citiem. Cilvēki ar augstu labvēlīguma līmeni parasti ir cienīti un jutīgi pret citu vajadzībām un vērsti uz sadarbību (Costa & McCrae, 1992; Lebowitz, 2016, kā minēts Ackerman, 2017). Viņiem, iespējams, ir maz ienaidnieku, ir simpātisks, maigs un sirsnīgs saviem draugiem un mīļajiem, kā arī simpātisks svešiniekiem (Lebowitz, 2016., kā minēts Ackerman, 2017). Labvēlīgums ietver tādas īpašības kā līdzjūtība, paļāvība, izpalīdzība, patiesums, taktiskums, lētīcība. Cilvēki ar zemiem labvēlīguma rādītājiem ir naidīgi, ciniski, rupji, aizdomu pilni, manipulējoši, atriebīgi un nesaudzīgi pret citu jūtām (Costa & McCrae, 1992, kā minēts Upmane, u.c. 2016). Ilgtermiņā augsts labvēlīgums ir saistīts ar spēcīgu sociālo atbalstu, bet nedaudz negatīvi saistīta ar radošumu (Soldz & Vaillant, 1999, kā minēts Ackerman, 2017).

Neirotizms raksturo emocionālo stabilitāti un vispārējo temperamentu (Lebowitz, 2016, kā minēts Ackerman, 2017). Neirotizms raksturo noslieci pārdzīvot trauksmi un dažādas negatīvas emocijas, būt pārlietu emocionālam un impulsīvam, grūtsirdīgam, nedrošam, emocionāli viegli ievainojamam. Zemi neirotizma rādītāji norāda uz tendenci būt mierīgam, savaldīgam, drosmīgam, pārliecinātam par sevi (Costa & McCrae, 1992; Lebowitz, 2016, kā minēts Ackerman, 2017). Ir konstatēts, ka neirotizms negatīvi ietekmē iekšējo kontroles lokusu (Erez, Bono, & Thoresen, 2002). Kopumā augsts neirotizms ir saistīts ar papildu grūtībām dzīvē, tostarp atkarību, sliktu darba veiktspēju un neveselīgu pielāgošanos dzīves izmaiņām.

Līdzšinējie pētījumi rāda, ka vissvarīgākā personība iezīme, kas korelē ar radošumu, ir atvērtība pieredzei (Chamorro-Premuzic & Furnham; Matthews & Deary, 2009). Atvērtība jaunai pieredzei ir ļoti svarīga gan radošuma veicināšanā (Feist, 1998, kā minēts Jauk, Benedek, & Neubauer, 2014), gan personības izaugsmei radoši domāšanas veidi, mērķu sasniegšana, vaļasprieki un sasniegumi (Feist & Barron, 2003; King, 1996; Silvia, 2008; Wolfradt & Pretz, 2001, kā minēts Shi, et al, 2016). Interesanti, ka augsts atvērtības līmenis

radīja indivīda iztēli, tur pretim zems neirotikuma līmenis nodrošināja pašpārliecinātību (Cloninger, 2004, kā minēts Ackerman, 2017).

Vienā pētījumā visaugstākie rādītāji bija atvērtības pieredzei skalā, tomēr tie psiholoģijas studentiem bija zemāki kā mākslas programmu studentiem, bet augstāki kā ekonomikas studentiem. Apzinīguma rādītāji psiholoģijas studentu grupā bija augstāki kā mākslas studentu grupā, bet zemāki kā ekonomikas studentu grupā. Savukārt labvēlības skalas rādītāji psiholoģijas studentiem bija zemāki kā mākslas un ekonomikas studentiem (McCrae & Costa 2000, kā minēts Shi, et al, 2016).

Big Five modelis parāda saistību radošumam un personības iezīmēm un tā var izskaidrot individuālas atšķirības uzvedībā. Visas piecas personības dimensijas raksturo indivīda personības šķautnes.

1.5. Personības iezīmju saistība ar radošumu un to kavējošiem faktoriem

Visi populārie personības teorētiķi ir apsprieduši radošumu (Feist & Barron, 2003, kā minēts Abdullah, Omar & Panatik, 2016). Personība un radošums ir būtiski savienojamas, jo abas rāda indivīda unikalitāti. Radošas personas būtība ir viņa vai viņas unikalitāte, idejas un uzvedība, bet personības psiholoģijā pēta to, kas padara personu unikālu un atšķirīgu (Barron, 1955; Cattell, & Drevdahl, 1955; Gough & Woodworth, 1960, Guilford, 1950, MacKinnon, 1960; Maslow, 1959; Rogers, 1959; Taylor & Barron, 1963, kā minēts Feist, 1998). Šajā ziņā, varētu apgalvot, ka pastāvīga radoša rīcība varētu kalpot kā personības pētījuma prototips (Feist, 1998).

Pētījums, kurā tika analizēts radošuma saistība ar piecām svarīgām cilvēka personības iezīmēm un analīzes gaitā tika secināts, ka nozīmīga ietekme radošuma veidošanās procesā ir ekstraversijai, kas ir indivīdu raksturojoša īpašība ar spēju būt atvērtam pret pasauli un sabiedrību. Šis secinājums liek domāt, ka starp radošumu un ekstraversiju pastāv pozitīva korelācija, ko savos pētījumos ir apstiprinājuši arī Wolfrads un Prets, minot to, ka studenti ar augstu radošuma līmeni bija daudz ekstravertāki nekā viņu mazāk radošie studiju biedri (Wolfrad & Prets, 2001). Citos līdzīgos pētījumos arī tika uzskatāmi parādīta ekstraversijas pozitīvā ietekme uz ikdienas radošumu, bet paralēli bija novērojams, ka šai personības īpašībai var būt negatīva ietekme uz māksliniecisko un intelektuālo radošumu. Var secināt, ka ekstraversija neietekmē visas radošuma sfēras vienlīdzīgi, tai var būt gan pozitīva, gan negatīva ietekme. Ekstraverti var būt veiksmīgi radošu uzdevumu veicēji, jo viņu smadzenēs ir augstāks dopamīna, tā sauktā ‘laimes hormona’, līmenis kā intravertiem cilvēkiem, un šī ķīmiskais elements izstrādājas vēl pastiprinātāk brīžos, kad cilvēks ir labā noskaņojumā

(Stafords, 2010). Šis apliecina jau minēto pozitīvo korelāciju starp ekstravertumu un radošumu arī tādā aspektā, kā – paaugstinoties radošumam, paaugstinās arī mākslinieku-aktieru ekstraversija. Radošumu kā īpašību savstarpēji sagaida arī mākslinieku vidē – gan no tiem, kuri uzstājas, gan no tiem, kuri neuzstājas, un tādas īpašības kā atvērtība, spēja domāt ārpus rāmjiem, ekstravertums, prasme rast kompromisu un neirotisms pētījuma gaitā tika novērotas pilnīgi visiem māksliniekiem. (Singh & Kaushik, kā minēts Rivera, 2013). Kā arī, lai gūtu radošu iedvesmu un pārlicību par to ko dara, ir nepieciešama labvēlīga kultūras vide, motivācija un atbalsts. Tas nozīmē, ka radoša darbība ir atsevišķu vai kombinētu faktoru rezultāts (Gluck, 2002, kā minēts Rivera, 2013).

Mākslinieki ir vairāk atvērti pieredzei nekā cilvēki, kas nav saistīti ar mākslas pasauli (Ivcevic & Mayer, 2007). Atvērtība ir kā sinonīms radošai domāšanai (Martindale, 1989, kā minēts Abdullah, et al, 2016). Atvērti cilvēki mēdz būt vairāk ziņkārīgāki un iztēles bagātāki, un tāpēc nav pārsteigums, ka atvērtie cilvēki ir radošāki. No otras puses, aktieris, kurš ir emocionāli stabils, tomēr nav atvērts. Aktieri, tāpat kā lielākā daļa cilvēku, sastāv no attiecībām starp īpašībām, vides un dabas faktoriem (Feist 2010, kā minēts Abdullah, et al, 2016). Cilvēku atvērtība un sadarbība vienam ar otru veiksmīgāk veicina ideju attīstību jeb kādā vidē (Davis, 2018). Radot jaunas idejas, radošums arī prasa arī disciplīnu, smagu darbu un noturību, tāpēc indivīdam jābūt disciplinētam un apzinīgam (Ivcevic & Mayer, 2007).

Matthews (1989) pētījumā ir pierādīts, ka zemi neirotisma radītāji ir mazāk radošām personām (Matthews, 1989, kā minēts Abdullah, et al, 2016). Pētījums pierādīja, ka ekstraverti bērni ar zemu neirotisma līmeni izrādījās radošāki nekā citi (Leith, 1972, kā minēts Abdullah, et al, 2016). Turklāt Feists apgalvo, ka mākslinieki ar zemu neirotisma līmeni ir mazāk radoši nekā ļoti neirotiskas personas (Feist, 1998). Ir daži citi pētījumi, kas pierādīja neirotisma un radošuma negatīvās attiecības (Dollinger, 2004; Martindale & Dailey, 1996, kā minēts Abdullah, et al, 2016).

Atlikušās divas Lielā piecinieka personības modeļa iezīmes ir labvēlīgums un apzinīgums. Daudzos pētījumos šīs īpašības tika apkopotas un sauca par psihotiku (Eysenck, 1985, Hewstone, 2005, Kasschau, 2000, kā minēts Abdullah, et al, 2016). Tika apstiprināts, ka šīs divas pazīmes ir saistītas ar radošumu (Rushton, 1990, kā minēts Abdullah, et al, 2016). Lai gan šīm divas pazīmes uzrāda saistību, tās tomēr ir pretrunīgas (Esfahani, 2012, kā minēts Abdullah, et al, 2016). Ir pētījumi, kas parāda, ka labvēlība neparedz radošu darbību (King, 1996, Feist, 1998, kā minēts Abdullah, et al, 2016). Bet cits pētījumā nonāk līdz apgalvojumam, ka indivīdi ar augstu ikdienas radošumu ir labvēlīgāki (Batey & Furnham,

2006). Kopumā pētījumi, apstiprināja pozitīvas attiecības labvēlīgumam un apzinīgumam ar diverģento un kognitīvo domāšanu, kas ir rādītājs radošumam (Nusbaum & Silvia, 2009).

Starp nedaudzajiem pētījumiem lielākā daļa pētījumi ir par inovatīviem uzņēmumiem, marketingu (Olakitana, 2011, kā minēts Abdullah, et al, 2016). No Lielā piecinieka aptaujas, tādas pazīmes kā ekstraversija, labvēlīgums un apzinīgums ir pozitīvi saistītas ar zinātnieka intelektuālo personību, kamēr apzinīgums, atvērtība ekstraversija un neirotizisms ir pozitīvi saistīts ar radošas jomas darbinieku sniegumiem (HChen, 2011, kā minēts Abdullah, et al, 2016). Pētījumi uzrāda trīs personības iezīmes: labvēlīgums, ekstraversija un atvērtība pieredzei pozitīvi korelē ar ideju ģenerēšanu (Chen, 2010, kā minēts Abdullah, et al, 2016).

Lielākā daļa pētījumu par radošumu ir koncentrējušies uz potenciāli pozitīviem faktoriem, nevis tiem, kas var kavēt vai samazināt radošumu. Pētījumi ir parādījuši, ka izteikts negatīvais faktors ir negatīva atgriezeniskā saite un emocijas, kas var radīt spēcīgākas vai ilgstošākas sekas (Baumeister, 2001, Rivera, 2013). Lai gan ir minētas arī kopsakarības, tomēr pētījumi par personību un radošumu saikni ir ierobežoti mākslinieku populācijām. Ir vairāki kvantitatīvāki un kvalitatīvāki pētījumi, kuros aplūkoti mūziķu un vizuālo mākslinieku personības un radošums, bet ne tieši aktieru (Thomson, 2011, kā minēts Rivera, 2013).

1.1 Aktiermākslas kā radošās darbības jomas psiholoģiskie aspekti

Aktieriem jārada dzīvi tēli, kas domā un jūt. Svarīgi viņiem saprast iekšējos procesus, rakstura saskaņu un nesaskaņu ar ār pasauli. Un aktieru darba galvenie paņēmieni ir iztēle un atmiņa. Būtībā lomu veido trīs faktori: fiziskā pašsajūta, iztēle un domu pavērsieni. Šo mākslu rada tēmas izpratne un aktiera personības saskarsme ar to (Kleins, 2016).

Ja aktieris tēlus neveido ilustratīvi, bet ieliek tajos savu sirdi un pieredzi, viņam nepieciešamas iedvesmas baterijas. Jo sākumā aktieris ir tikai balta lapa uz kuras tikai pamazām sāk veidoties mozaīka. Māksla ir apzināti provocēt un ar prātu atstāt brīvu teritoriju negaidītiem pārdzīvojumiem, kas rodas mēģinājuma procesā (Kleins, 2016). Saskaņā ar Nemiro, kurš pētīja dalībnieku radošo procesu, viņiem mēģinājuma procesa laikā ir jāatrod rakstura iekšējā dzīve, radot fizisku realitāti, izmantojot personīgās pieredzes, lai padarītu raksturu reālu uz skatuves (Nemiro, 1997, kā minēts Ligthelm, 2014). Sākumā nezināt ko darīt ir absolūta brīvība, kas ir organizēta, lai izprovocētu pašai sevī nezināmo, kas iznāk no zemapziņas (Roga, kā minēts Kleins, 2016). Savu dvēseli un dabu vajag provocēt, izliekot tām izaicinājumus, taču nekādā gadījumā to nevajag sabotēt. Radošais organisms ir milzīga dāvana. Šajā radīšanas procesā indivīdam svarīgi ir būt brīvam, jo tad viss nāk pats no sevis, bez prāta kontroles un diktāta. Ļaut sev vienkārši būt, pieļaujot brīvu improvizāciju, protams,

nezaudējot notikumu loģisko attīstību. (Kleins, 2016). Jo tajā pašā laikā analizējot lomu aktierim jāidentificē visas vajadzības, vēlmes, domas, rakstura vēlmes, motivācijas un emocijas. Lai aktieris, to izdzīvotu viņš izmanto iztēli, personīgo pieredzi kopā ar zināšanām par rakstura mentalitāti (Verducci, 2000, kā minēts Ligthelm, 2014). Katra jauna loma ir izaicinājums, katra loma sevī atklāj, ko jaunu (Kleins, 2016). Kā arī analīze māca aktierim redzēt citas rakstzīmes no perspektīvā rakstura, ko viņi spēlē (Goldstein & Winner, 2010, kā minēts Ligthelm, 2014). Tomēr daudzi režisori uzskata, ka pārlietu analītiska domāšana aktiera darbam traucē, jo tad viņš nenododas lomas radīšanai līdz galam. Teorētiska zināšanas ir jāatmet un jāspēlē. Loģika ir vajadzīga bet mākslā tā bieži vien izrādās traucējoša fantāzijai (Spolina, 1999). Ikdienas aktieris mācās uzmanīgi novērot citu cilvēku raksturu, pievērš uzmanību citu cilvēku garīgajai dzīvei, mīmikai, balsij, runai un žestiem (Staņislavskis, 1937, kā minēts Ligthelm, 2014).

Vairāki mūsdienu teorētiķi ir centušies raksturot aktieru tiešus radošā procesa posmus. Ir izdalījuši četrus galvenos posmus. Pirmkārt, vispārējā sagatavošanās parādīs aktieru darba zināšanas un prasmes darīt savu amatu. Un lai to izdarītu, aktieri apmeklē aktieru nodarbības, lai attīstītu nepieciešamās prasmes. Vispārējais sagatavošanās posms faktiski turpinās visā radošajā procesā. Otrkārt, aktieri veido zināšanas par spēli. Aktieriem tiek nodotas viņu lomas, viņi vispirms iepazīstas ar visu spēli, vairākas reizes lasot to. Šajā posmā aktieris sāk spēlēt kā patiesība, nevis daiļliteratūra. Aktieri sāk ticēt šai iztēles patiesībai un process tagad var turpināties. Izmēģinājuma periodā, kurā dalībnieki strādā kopā ar režisoru, viņi eksperimentē un improvizē. Šis ir laiks, kurā alternatīvas tiek pētītas un tiek izvēlēti virzieni par to, kā spēle attīstīsies. Šajā laikā tiek veidots aktiera raksturs. Visu iepriekšējo posmu rezultāts ir pēdējais izpildījuma posms, kurā dalībnieki iesaistās teātra izrādes pieredzē ar auditoriju. Radošais darbības process nebeidzas ar pirmo izpildījumu. Katra izpildījuma laikā aktieris attīsta jaunus personības iespaidus un situācijas no viņas vai viņa mijiedarbības ar auditoriju. Dalībniekiem ir nepieciešams improvizēt, būt spontānam, un "dzīvot tajā brīdī. Tas nenozīmē, ka aktieris improvizē jaunas līnijas izrādē, gluži pretēji, norādītās līnijas un koncepts ir pamats, uz kuriem spēlētājam ir jāattīsta viņu improvizācijas. Improvizācija palīdz dalībniekiem attīstīties labāka personības realitātes izpratne, apstākļi, laiks un vieta, emocijas un dažādas darbības iespējas. (Runco & Pritzker, 1999).

Aktierim ir svarīgi, ka skatītāji izprot lomu, aktieris pilnīgi atraisās, un saikne ar skatītājiem nostiprinās (Spolina, 1999). Viņi vēlas gūt skatītāju mīlestību un būt uzmanības centrā, kas liecina par ekstravertumu (Nettle, 2006, kā minēts Greengross & Miller, kā minēts Rivera, 2013). Kā arī aktieru radošo procesu var vai nu kavēt, vai pastiprināt atkarībā no

aktiera mijiedarbības arī ar vēl citiem aspektiem. Uzticēšanās starp aktieri un režisoru ir būtiska. Ar šo uzticību vietā, aktieris varētu eksperimentēt, riskēt un sasniegt augsta līmeņa radošumu (Kleins, 2016).

Radošums ir kā individuāls rezultāts. Daži pētījumi, kuru pamatā ir uz aktieriem vērsta pieeja, koncentrējas uz aktieru personības īpašību galvenajām sekām (proaktīva personība; Gong, 2012, kā minēts Zhou & Hoever, 2014), paškonceptijas (piem., radošā pašefektivitāte, Tierney & Farmer 2002, 2011, kā minēts Zhou & Hoever, 2014; individuāla atšķirība no kolēģiem domāšanas un sajūtu ziņā, Janssen & Huang 2008, kā minēts Zhou & Hoever, 2014), pozitīva ietekme (Amabile, 2005, kā minēts Zhou & Hoever, 2014) un optimisms un cerība (Regoetal, 2012, kā minēts Zhou & Hoever, 2014), kā arī ar radošumu saistītā uzvedība (radošo procesu iesaistīšana; Zhang & Bartol 2010, kā minēts Zhou & Hoever, 2014). Lai gan šajos pētījumos tika konstatēti galvenie aktieru ietekmējošie faktori, citos pētījumos tas neizdevās. Piemēram, Raja un Johns (2010) parādīja, ka bez atvērtības pieredzei neviens no pieciem lielajiem (Big Five) personības faktoriem tieši neietekmēja radošumu (Zhou & Hoever, 2014). Atvērtība pieredzei ir kopīgs visiem māksliniekiem. Aktierim darbā ir dabiska tieksme uz atvērtību, stāstot stāstu un kļūstot par citu tēlu (Thomson, 2011, kā minēts Rivera, 2013). Lielākā daļa aktieru savā veidā ir kā lieli bērni, jo daudz laika pavada iztēles pasaulē (Kleins, 2016). Šajā zināšanu un fantāzijas pasaulē aktieriem vajadzētu uzdrošināties (Thomson, 2011, kā minēts Rivera, 2013), ja vien tas ir iespējams, lai sasniegtu augstu radošuma līmeni (Kleins, 2016). Var secināt, ka aktieri, tāpat kā lielākā daļa cilvēku, sastāv no attiecībām starp īpašībām, vides un dabas faktoriem (Rivera, 2013).

Tas liecina, ka radošumu ietekmē gan aktiera personības īpašības, gan tā saistība ar aktiera specifikas vidi. Viņu neatkarīgās personības pētīšana ir svarīgs solis, lai saprastu, kā var veicināt radošumu. Tomēr šī pieeja liek netieši apzināties, ka radošumu nosaka aktiera un viņa konteksta mijiedarbība. Šo abu faktoru salīdzinājums, liecina par būtisku pārklāšanos. Lai to ilustrētu, lielākā daļa no faktoriem, kas aplūkoti sadaļā, kas vērsta uz konteksta ietekmi uz radošumu, ir mijiedarbojas ar aktiera īpašībām. Tas ietver ietekmi uz darba raksturojumu (Raja & Johns 2010, kā minēts Zhou & Hoever, 2014), atlīdzību (Džordžs un Zhou 2002, kā minēts Zhou & Hoever, 2014), uzraudzības iezīmēm un vadības stilu (Shin & Zhou, 2003, Zhou, 2012, kā minēts Zhou & Hoever, 2014), laika spiedienu (Baer & Oldham 2006, kā minēts Zhou & Hoever, 2014), sociālo tīklu raksturojumu (Baer, 2010, kā minēts Zhou & Hoever, 2014), organizatorisko vidi (Wang & Rode 2010, kā minēts Zhou & Hoever, 2014) un atbalstu radošumam (Madjar, 2002, kā minēts Zhou & Hoever, 2014).

Var secināt, ka aktierspēle ir mijiedarbības process, tātad tas ir komandas darbs, kurā visi iesaistītie ir atbildīgi par spēles iznākumu, izjuzdami sevi kā daļu no veselā, aktieris gūst ticību sev, viņš tiek atbrīvots spēlei un tad visi kopā darbojas. Ja kopīgi spēlē un risina problēmas, atbrīvojas enerģija, rodas uzticība, parādās iedvesma un jaunrade. Jāiemācās būt kontaktā ar ikvienu un visiem (Spolina, 1999).

2. Praktiskā daļa

2.1. Metode

Pētījumā tika izmantots sakarību jeb korelatīvais šķērsgriezuma dizains, jo pētījuma mērķis ir noskaidrot, vai pastāv sakarība starp diviem mainīgajiem lielumiem. Dati tika ievākti divās izlasēs. Pēc tam tika veikti mainīgo lielumu mērījumi, kas vēlāk apstrādāti ar Microsoft Excel 2010, IBM SPSS Statistics 22.0 matemātiskās statistikas metodēm.

2.2.1. Pētījuma dalībnieki

Pētījumā tika iesaistīti Latvijas Kultūras akadēmijas aktiermākslas studenti. Pētījuma izlasi veido 45 respondenti. Respondentu vidējais vecums $M = 27.1$ gadi ($SD = 4,89$).

2.2.2. Mērījumi

Darbā izmantotās aptaujas ir “Lielā piecinieka aptauja” (“Big Five Factors”, John & Srivastava, 1999, adaptācija latviešu valodā Austers, 2007; Perepjolkina & Kālis 2012) un “Radošumu barjeru aptauja” (Inventory of Barriers to Personal Creativity, Alencar, 1999, adaptācija latviešu valodā Rože-Reimate & Roze, 2017).

1) Lielā piecinieka aptauja ietver 44 apgalvojumus, kuri sadalīti 5 apakšskalās. Aptaujā ietvertie jautājumi ir slēgtie jautājumi. Respondenti novērtē jautājumus Likerta 5 ballu skalā (Nepiekrītu, Drīzāk nepiekrītu, Ne piekrītu, ne nepiekrītu, Drīzāk piekrītu un Piekrītu). Kopējais punktu skalās ir vidējais punktu skaits par visiem jautājumiem. Aptaujas rezultāti pēc tam tiek summēti 5 apakšskalās: ekstraversija, labvēlīgums, apzinīgums, neirotisms un atvērtība.

2) Radošuma barjeru aptauja (Inventory of Barriers to Personal Creativity, Alencar, 1999), kura ietver 66 apgalvojumus, kuri sadalīti 4 apakšskalās. Aptaujā ietvertie jautājumi ir slēgtie jautājumi. Respondenti novērtē dotos apgalvojumus Likerta 5 ballu skalā - aptaujas rezultāti pēc tam kodēti atbilstoši četrām apakšskalām: kautrība/nomākšana, laika, iespēju un resursu barjeras, sociālās barjeras un motivācijas trūkums. Aptauju latviešu valodā adaptējusi Rože – Reimate un Roze (Rože-Reimate & Roze, 2017). Adaptācijas izlasē ($N = 270$) un 65 panti (55.pants izslēgts no aptaujas versijas latviešu valodā, jo tā psihometriskie rādītāji neatbilda psihometriskajām prasībām). Kronbaha alfas rādītāji: Kautrība 0,95; Motivācijas trūkums 0,90; Iespēju trūkums 0,87; Sociālais spiediens 0,88.

Aptauju rezultātā ar kodēšanas palīdzību tika iegūtas datu matricas, kas atspoguļo respondentu atbildes uz katru jautājumu, kā arī demogrāfisko informāciju (vecums un dzimums) par katru respondentu.

2.2.3.Procedūra

Respondenti aptaujas anketas aizpildīja klātienē un tiešsaistē (vietnē datiem.lv) 60% aptaujas aizpildīja klātienē un 40% neklātienē, jo šī daļa studentu nebija pieejami klātienē. Studenti tika iepazīstināti ar pētījuma mērķi un viņi labprātīgi un ar interesi aizpildīja aptaujas. Daļa studenti izrāžu vai darba dēļ nebija pieejami, tāpēc aizpildīja neklātienē. Dati tika ievākti 2018. gada janvārī un februārī. Aptaujas dalībnieki tika informēti, ka piedalās bakalaura darba ietvaros veiktā pētījumā, kuru veido divas aptaujas. Aptaujas aizpilde aizņēma aptuveni 20 – 30 minūtes. Respondenti tika informēti, ka aptauja ir anonīma un dati tiks izmantoti tikai šim pētījumam un netiks nodoti trešajām personām. Tika ievākti demogrāfiskie dati – dzimums, vecums un mācību kurss.

2.2.4.Datu apstrādes un analīzes metodes

Sākotnēji mainīgo lielumu – personības iezīmes un radošumu kavējošo faktori - kopējo rādītāju aprēķināšanai tika izmantotas vienkāršas matemātiskas formulas, jo aptauju skalu rezultātus nosaka kā skalas kopējā punktu skaita summas vidējo.

Pēc datu iegūšanas no respondentiem, dati tika kodēti un apstrādāti, izmantojot datu apstrādes programmu Excel un SPSS 22.0 (Statistical Package for the Social Sciences). Tālāk tika veikta statistiskā analīze, aprēķinot aprakstošās statistikas rādītājus(aritmētiskais vidējais, mediāna, moda, standartnovirze, asimetrijas koeficients, ekscess), aptaujās iegūto rezultātu ticamību (Kronbaha alfa) un empīrisko datu sadalījuma atbilstību normālajam sadalījumam, un secinošās statistikas rādītājus (Pīrsona un Spīrmena korelācijas koeficientus).

2.2. Pētījuma rezultāti

Iegūtie dati tika analizēti, lai atbildētu uz pētījuma jautājumu –vai pastāv statistiski nozīmīgas sakarības starp personības iezīmēm un radošumu kavējošiem faktoriem aktiermākslas studentiem. Lai atbildētu uz pētījuma jautājumu, vispirms tika aprēķināti aprakstošās statistikas rādītāji, empīriskā sadalījuma atbilstība normālajam sadalījumam un aptauju rezultātu ticamība (skat. 1.tabulu)

1.tabula

Lielā piecinieka un Radošuma barjeru aptaujas apakšskalu normalitātes, aprakstošās statistikas un Kronbaha alfas rādītāji

	Vidējais aritmētiskais (<i>M</i>)	Standartnovirze (<i>SD</i>)	K-S kritērijs	<i>p</i>	Kronbaha alfa (<i>a</i>)
Lielā piecinieka					
apakšskalas					
ekstraversija	3,78	0,69	0,13	0,04	0,86
labvēlīgums	3,77	0,49	0,10	0,20	0,69
neirotisms	3,15	0,77	0,09	0,20	0,87
atvērtība	3,94	0,39	1,11	0,20	0,66
Apzinīgums	3,60	0,63	0,08	0,20	0,82
Radošuma					
barjeras					
apakšskalas					
Kautrība /nomākšana	3,76	0,68	0,13	0,05	0,91
Motivācijas trūkums	3,09	0,69	0,08	0,20	0,86
Laika un iespēju trūkums	3,47	0,56	0,15	0,01	0,75
Sociālais spiediens/ kritika	3,07	0,69	0,12	0,11	0,80

Piezīme. $N = 45$; K-S kritērijs – Kolmogorova-Smirnova kritērijs ar Liliefora korekciju

Kā redzams 1.tabulā, starp Lielā piecinieka aptaujas apakšskalām ekstraversijas skalā iegūto datu empīriskais sadalījums neatbilst normālajam, savukārt pārējo četru apakšskalu – labvēlīguma, neirotisma, atvērtības un apzinīguma – datu empīriskie sadalījumi ir normāli.

Novērtējot apakšskalu iegūto datu ticamību, secināms, ka labvēlība un atvērtības apakšskalās tā ir laba, savukārt pārējās trīs skalās – teicama. Aplūkojot centrālās tendences rādītājus, redzams, ka salīdzinoši augstākais vidējais rādītājs pētījuma izlasē ir atvērtības mērījumam ($M = 3,94$, $SD = 0,39$), savukārt salīdzinoši zemākais – neirotisma mērījumam ($M = 3,15$, $SD = 0,79$).

Starp radošuma barjeras aptaujas apakšskalām laika un iespēju trūkuma skalā iegūto datu empīriskais sadalījums neatbilst normālajam, savukārt pārējo trīs apakšskalu – kautrība/nomākšana, motivācijas trūkums un sociālais spiediens/kritika – datu empīriskie sadalījumi ir normāli. Novērtējot apakšskalu iegūto datu ticamību, secināms, ka laika un iespēju trūkuma skalā tā ir apmierinoša, savukārt pārējās trīs skalās – pietiekama vai teicama. Aplūkojot centrālās tendences rādītājus, redzams, ka kautrības un laika un iespēju trūkuma rādītāji ir salīdzinoši augstāki nekā pārējām radošuma barjerām – motivācijas trūkumam un sociālajam spiedienam.

Tā kā abās aptaujās dažu apakšskalu empīriskie sadalījumi atbilst, dažu - neatbilst normālajam sadalījumam, sakarību aprēķināšanai tiks izmantots Pīrsona vai Spīrmena korelācijas koeficients.

2.2.1. Personības iezīmju un radošumu kavējošo faktoru sakarības

Lai pārbaudītu personības iezīmju saistību ar radošumu kavējošiem faktoriem, tika izmantota korelācijas analīze.

Korelācijas analīze tik veikta starp “Lielā piecinieka aptaujas” piecām apakšskalām un “Radošumu barjeru aptaujas” četrām apakšskalām (skatīt 2.tabulā). Veiktie aprēķini liecina, ka pastāv tikai viena statistiski nozīmīga sakarība starp personības iezīmēm un radošumu kavējošajiem individuālajiem faktoriem.

Lielā piecinieka aptaujas apakšskalū un Radošuma barjeru aptaujasapakšskalū korelācijas koeficienti

	Kautrība/nomākšana	Motivācijas trūkums	Laika /iespēju trūkums	Sociālais spiediens/ kritika
Ekstraversija	-0,12	-0,21	-0,08	-0,02
Labvēlīgums	-0,03	0,10	-0,13	-0,10
Neirotisms	0,02	0,04	-0,17	-0,03
Atvērtība	0,00	-0,16	0,02	-0,12
Apzinīgums	0,20	-0,08	0,22	0,24*

Piezīme. $N = 45$; $^{\dagger} p < 0,10$

No visām apakšskalām savā starpā vāji korelē divas. Iegūtās korelācijas atspoguļojumā redzams, ka pastāv vāja, taču tendenču līmenī nozīmīga korelācija starp skalu “apzinīgums” un “sociālais spiediens / kritika ($r = 0,24, p = 0,11$). Iegūtais rezultāts pierāda, ka tendenču līmenī apzinīgumam ir pozitīva sakarība ar sociālo spiedienu un kritiku, t.i., aktiermākslas studenti, kas vairāk izjūt sociālo spiedienu un kritiku kā radošumu kavējošu faktoru, ir apzinīgāki nekā tie studenti, kuriem šī radošuma barjera ir zemāk novērtēta.

Atbildot uz pētījuma jautājumu par to, vai pastāv statistiski nozīmīgas sakarības starp personības iezīmēm un radošumu kavējošiem faktoriem aktiermākslas studentiem, autore var teikt, ka nepastāv statistiski nozīmīgas sakarības starp šiem mainīgajiem. Starp darbā izmantotajām aptaujām “Lielā piecinieka aptauja” un “Radošumu barjeru aptauja” apakšskalām ir novērojama tikai viena pozitīva korelācija tendenču līmenī. Sakarības tendenču līmenī novērojamas „apzinīguma” skalai ar „sociālā spiediena/kritikas” skalu.

Interpretācija

Atbildot uz pētījuma jautājumu, vai pastāv statistiski nozīmīgas sakarības starp personības iezīmēm un radošumu kavējošiem faktoriem aktiermākslas studentiem, ir redzams, ka nepastāv nozīmīgas sakarības, jo ir tikai viena vāja korelācija tendenču līmenī.

Būtisks mērījums ir abu aptauju apakšskalū savstarpējā korelācija. Noteiktās apakšskalās pastāv vāja, taču nozīmīga korelācija tendenču līmenī. Tātad secināms, ka iezīmējās tendence, ka tie studenti, kas uzrāda augstākus sociālā spiediena un kritikas rādītājus, uzrāda arī augstāku apzinīguma līmeni, un otrādi – studenti ar zemākiem sociālā spiediena rādītājiem parāda zemāku apzinīguma līmeni. Turklāt iegūtais rezultāts pamato to, sociālās spiediens un kritika mājās, skolā un sabiedrībā iznīcina iztēli un veicina atbilstību sabiedrības normām (Davis, 1999). Jo aktieri vēlas gūt skatītāju mīlestību un būt uzmanības centrā (Nettle, 2006, kā minēts Greengross & Miller, kā minēts Rivera, 2013). Tātad lai gūtu šo skatītāju atzinību un mīlestību no sabiedrības, studenti ir prasīgi pret sevi, pašdisciplinēti, mērķtiecīgi, neatlaidīgi, strādīgi, atjautīgi un enerģiski, ko raksturo pazīme apzinīgums (Costa & McCrae, 1992, kā minēts Upmane, u.c.2016).

Balstoties uz teorētiskās analīzes rezultātiem, bija iespējams pieņemt, ka tādas iezīmes kā atvērtība un ekstraversija varētu negatīvi korelēt ar radošumu kavējošiem faktoriem, īpaši kautrību un sociālo spiedienu, savukārt neirotizisms varētu pozitīvi korelēt ar šīm pašām iezīmēm. Iespējams, mazā izlase nesniedza gaidītos rezultātus. Tāpat varētu pieņemt, ka aktiermākslas studentiem, līdzīgi kā citu mākslas jomu pārstāvjiem, kā liecina pētījumi, sakarības starp personības iezīmēm un radošuma izpausmēm vai to traucējošiem faktoriem, atšķiras no sakarībām populācijā kopumā. Iespējams arī, ka, lai arī Radošuma barjeru aptauja nav vērsta tieši uz profesionālā radošuma jeb mākslinieciskā radošuma barjeru mērīšanu, studentu sniegtās atbildes raksturo viņu priekšstatus par savu radošumu aktiermākslā, kuru viņi vēl apgūst un, iespējams, šaubās par savu radošumu un spējām.

Vēl pastāv iespējamība, ka aktiera profesija ir specifiska, kurā viņš rada jaunus, reālus tēlus ar raksturu (Kleins, 2016). Turpretim students ir nenobriedis šajā lauciņā un dēļ bailēm no kritikas un citu gaidām, ko atspoguļo sociālais spiediens, viņš neizpauž radošumu, tādējādi ir apzinīgi, kas sakrīt ar rādītājiem, kas ir tendenču līmenī.

Turpmākos pētījumos būtu ieteicams pētījumu atkārtot plašākā izlasē, kā arī profesionālu aktieru, ne tikai aktiermākslas studentu, izlasēs.

Jo tajā pašā laikā analizējot lomu aktierim jāidentificē visas vajadzības, vēlmes, domas, rakstura vēlmes, motivācijas un emocijas, kuras viņš iespējams var sajūtu līmenī identificēt kā savējās, kamēr atrod, sajūt un iejūtas. Lai aktieris, to izdzīvotu viņš izmanto iztēli, personīgo pieredzi kopā ar zināšanām par rakstura mentalitāti (Verducci, 2000, kā minēts Ligthelm, 2014). Šīs nianse varēja iespaidot testa atbildes aizpildīšanas brīdī. Jo katra jauna loma ir izaicinājums, katra loma sevī atklāj, ko jaunu (Kleins, 2016). Kā arī analīze māca aktierim redzēt citas rakstzīmes no perspektīvā rakstura, ko viņi spēlē (Goldstein & Winner, 2010, kā minēts Ligthelm, 2014).

Pētījuma izvirzītais mērķis un uzdevumi ir izpildīti. Visbeidzot, iepazīstoties ar jaunākajiem pētījumiem ir minētas kopsakarības, tomēr pētījumi par personību un radošumu saikni ir ierobežoti mākslinieku populācijām.

Secinājumi

Atbildot uz pētījuma jautājumu - Vai pastāv statistiski nozīmīgas sakarības starp personības iezīmēm un radošumu kavējošiem faktoriem aktiermākslas studentiem, var secināt:

1. Literatūras teorētiskā analīze atklāja, ka atvērtība pieredzei ir cieši saistīta ar kreativitāti, tātad negatīvi saistīta ar kreativitātes kavējošiem faktoriem.
2. Teorētiskā un praktiskā pētījuma rezultāti rāda, ka personības iezīme - apzinīgums ir saistīts ar sociālo spiedienu un kritiku, jo neefektīgi izpildīts darbs, panākumu negūšana karjerā un mācībās, liecina par radošumu kavējošiem faktoriem.
3. Netika konstatētas statistiski nozīmīgas sakarības starp tādām personības iezīmēm kā ekstraversija, labvēlīgums, neirotisms un atvērtība un radošumu kavējošajiem faktoriem – kautrību, motivācijas trūkumu un laika un iespēju trūkumu.
4. Aktiermākslas studentu izlasē visaugstākie rādītāji bija tādām personības iezīmēm kā ekstraversija un neirotisms, savukārt zemākie – atvērtībai un labvēlībai. Savukārt radošumu kavējošo faktoru starpā visaugstākie rādītāji bija kautrībai/nomākšanai, zemākie – laika un iespēju trūkumam.

Nobeigums

Pētījuma mērķis bija teorētiski un empīriski noskaidrot aktiermākslas studentu personības iezīmju saistību ar radošumu kavējošiem faktoriem. Literatūras analīzes rezultātā iespējams izdarīt secinājumu, ka ir iespējams ietekmēt radošas darbības izpildi, jo pētījumi liecina, ka kritika, noniecināšana, neskaidri mērķi ietekmē noteiktu personības šķautni un tā kavē radošas darbības izpaušanos (Simpsons, 2001, Amabile, 1996). Kopumā veiktais pētījums ir ticams, jo uzrāda augstu iekšējo saskaņotību mērījumos. Pētījuma izvirzītais mērķis un uzdevumi ir izpildīti.

Teorētiskās analīzes rezultātā tika izvirzīts pētījuma jautājums - vai pastāv sakarība starp personības iezīmēm un radošumu kavējošiem faktoriem aktiermākslas studentiem. Lai atbildētu uz pētījuma jautājumu, tika piemeklēts atbilstošs instrumentārijs. Autore savā darbā izmantoja divus testus - "Radošumu barjeru aptauju" un "Lielā piecinieka aptauja" (The Big Five Inventory; John & Srivastava, 1999; latviešu valodas versija Austers, 2007; Perepjolkina & Kālis 2012). Savukārt pēc pētījuma izlases datu apstrādes tika secināts, ka starp personības iezīmēm un radošumu barjerām nepastāv nozīmīgas sakarības, bet ir pozitīvas sakarība tendenču līmenī.

Korelāciju analīze starp mainīgajiem lielumiem uzrādīja tikai vienu pozitīvu sakarību tendenču līmenī, t.i., apzinīgums kā personības iezīme vāji korelēja ar sociālo spiedienu kā radošumu kavējošu faktoru.

Citiem autoriem būtu ieteicams pētījumu atkārtot plašākā izlasē. Tāpat, kā papildinājumu varētu pētīt profesionālu aktieru personības iezīmju saistību ar radošumu kavējošiem faktoriem, lai izprastu atšķirības starp profesionāliem aktieriem un studentiem.

Izmantotās literatūras saraksts

- Abdullah, I., Omar, R. & Panatik, S.A. (2016). A Literature Review on Personality, Creativity and Innovative Behavior. *Journal International Review of Management and Marketing*, 6(1), 177-182.
- Ackerman, C. (2017). *The Big Five Personality Theory: The 5 Factor Model Explained*. Iegūts 2018. gada 15.martā no <https://positivepsychologyprogram.com/big-five-personality-theory/>
- Alenizi, M. (2008). *Assessment of creativity in education*. UK: University of Exeter. Iegūts 2018. gada 10. martā no <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED505220.pdf>
- Amabile, T.M. (2012). Componential theory of creativity. *Harvard Business School*. Iegūts 2018. gada 2.martā no <https://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/12-096.pdf>
- Barron, F.B. & Harrington, D.M. (2003). Creativity, Intelligence, and Personality. *Annual Review of Psychology*, 32, 439 – 476.
- Batey, M., Furnham, A. & Safiullina, X. (2010). Intelligence, general knowledge and personality as predictors of creativity. *Learning and Individual Differences*, 20(5), 532-535.
- Batey, M. , Furnham, A. ,& Safiullina, X. (2009). Divergent Thinking and Interview Ratings. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 8, 57-67.
- Bebre, R. (2008). *Daiļrades psiholoģija Latvijā*. Rīga: Valters un Rapa.
- Bebre, R. (2011). *Kreativitātes psiholoģija*. 21-145. Rīga: RPIVA.
- Benet-Martinez, & V., John, O.P. (1998). Los Cinco Grandes Across Cultures and Ethnic Groups: Multitrait Multimethod Analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(3), 729 – 750.
- Boden, M.A. (2004). *The creative mind myths and mechanisms*. London: Taylor & Francis group.
- Chamorro-Premuzic, T., Swami, V., Furnham , A. & Maakip, I. (2009). The Big five personality traits and uses of music. *Journal of Individual Differences*, 30(1), 20-27.
- Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention*. New York: Harper Collins.
- Čukurs, E. (2013). Psihoterapeitu kreativitātes un personības iezīmju saistība ar psihoterapeitu klientu simptomu izmaiņām. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Čukurs, E., & Vende, K. (2011). Kreativitāti veicinošie un kavējošie faktori bērna un vecāku attiecībās. *Psiholoģija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 6-17.

- Davis, G. A. (1999). Barriers to Creativity and Creative Attitudes. In M. A. Runco & S. R. Pritzker (Ed.), *Encyclopedia of Creativity* (pp. 165 – 174). London: Academic press.
- Deckert, C. (2015). Tensions in Creativity - Using the Value Square to Model Individual Creativity. Germany: *CBS Working Paper Series*.
- Dickhut, J.E. (2003). A brief Review of creativity. *Rochester Institute of Technology. Iegūts 2018. gada 10.martā no <http://www.personalityresearch.org/papers/dickhut.html>*
- Feist, G.J. (1998). A Meta-Analysis of Personality in Scientific and Artistic Creativity. *Personality and Social Psychology Review*, 2(4), 290-309.
- Friedman, R. S., & Förster, J. (2001). The effects of promotion and prevention cues on creativity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(6), 1001-1013.
- ElMelegy, A. R., Mohiuddin, Q., Boronico, J & Maasher, A.A. (2016). Fostering Creativity in Creative Environments: An Empirical Study of Saudi Architectural Firms, *Contemporary Management Research*, 12(1), 89-12.
- Fatt, P.T. (2000). Fostering creativity in education. *Education*, 120(4), 744-758.
- Fleeson, W., Musisca, N., & Wayne, J. H. (2002). Considering the role of personality in the work–family experience: Relationships of the big five to work–family conflict and facilitation. *Journal of Vocational Behavior*, 64, 108–130.
- Goldberg, L.R. (1993). The structure of phenotypic personality Traits. *Journal American Psychological Association*. 26-34.
- Guilford, J.P. (1950). Creativity. *American Psychologist*, 5(9), 444-454.
- Hilala, H.M.H., Husin, W.N.I., & Zayeda, T. M. (2013). Barriers to Creativity among Students of Selected Universities in Malaysia. *International Journal of Applied Science and Technology*, 3(6), 51-60.
- Ivcevic, Z., & Mayer, J.D. (2006). Creative types and personality. *Imagination, Cognition and Personality*, 26(1-2), 65-86.
- Jauk, E., Benedek, M., & Neubauer, A.C. (2014). The Road to Creative Achievement: A Latent Variable Model of Ability and Personality Predictors. *European Journal of personality*, 28(1) 95–105.
- Jeffrey, B., & Craft, A. (2004). Teaching creatively and teaching for creativity: distinctions and relationships. *Journal Educational Studies*, 30, 77-87.
- John, P.O., & Skrivastava, S. (1999). *The Big-Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Theoretical Perspectives*. New York: Guilford press.

Judge, T. A., Erez, A., Bono, J. E., & Thoresen, C. J. (2002). Are measures of self-esteem, neuroticism, locus of control, and generalized self-efficacy indicators of a common core construct? *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 693–710.

Kaufman, J. C., & Beghetto, R. A. (2009). Beyond big and little: The four c model of creativity. *Review of General Psychology*, 13(1), 1-12.

Kaufman, J.C., & Sternberg, R.J. (2010). *The Cambridge handbook of creativity*. New York: Cambridge University Press.

Kalēja – Gasparoviča, D. (2012). *Studentu radošumu veicināšana vizuālās mākslas studijās*. Promocijas darbs. Rīgas: Latvijas Universitāte.

Kleins, I. (2016). *Iemiesošanās*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC

Kraģe, G. (2013). *Augstskolas kultūras ietekme uz topošo pedagogu profesionālo motivāciju*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.

Leungh, A. K. Y., Maddux, W. W., Galinsky, A. D., & Chiu, Chi-Yue. (2008). Multicultural experience enhances creativity: The when and how. *American Psychologist*, 3, 169-181.

Lightelm, E. (2014). *Acting Training, Theory of Mind, and Empathy: Is There a Relationship?* Master thesis. Cape Town: University of Cape Town.

Mackēviča, L. (2010). *Kreativitātes jeb radošuma jēdziens*. Rīga: Latvijas Universitāte. Iegūts 2018. gada 10.martā no

<http://profizgl.lu.lv/mod/book/view.php?id=12113&chapterid=3338>

Mārtinsone, K. & Miltuze, A. (2015). *Psiholoģija 1*. Rīga: Zvaigzne ABC

Mārtinsone, K. & Miltuze, A. (2015). *Psiholoģija 2*. Rīga: Zvaigzne ABC

McCoy, J.M. & Evans, G.W. (2002). The Potential Role of the Physical Environment in Fostering Creativity, *Creativity Research Journal*, 14(3), 409-426.

Morais M.F., Almeida L.S., Azevedoc, I., Alencar E., & Fleithe, D. (2014). Perceptions of Barriers to Personal Creativity: Validation of an Inventory Involving High Education Students. *The European Journal of Social & Behavioural Science*, 1479-1495.

Morleja, E., & Silvers, E. (2007). Kā kinorežisors veicināja radošumu (pp. 83-109). *Inovātīva domāšana*. Rīga: Lietišķās informācijas centrs.

Therivel, W.A. (1998). Creative genius and the GAM theory of personality: Why Mozart and not Salieri? *Journal of Social Behavior and Personality*, 13(2), 201-234.

Nilsson, M., & Ferholt, B. (2014). Vygotsky's theories of play, imagination and creativity in current practice: Gunilla Lindqvist's "creative pedagogy of play". U. S.

kindergartens and Swedish Reggio-Emilia inspired preschools, *PERSPECTIVA*, 32(3), 919-950.

Parks – Leduc, L., Feldman, G & Bardi, A. (2014). Personality Traits and Personal Values: A Meta-Analysis, *Personality and Social Psychology Review*, 19(1) 1-27.

Perepjolkina. V. (2014). *Daudzdimensionālas personības aptaujas izstrāde un validizācija Latvijas pieaugušo izlasē*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.

Pervin, L.A., Robins, R.W., & John, O.P. (2008). *Handbook of personality*. New York: The Guilford Press.

Piirto, J. (2011). *Creativity for 21st century skills*. Boston: Sense Publishers.

Plucker, J. A., Beghetto, R. A., & Dow, G. T. (2004). Why isn't creativity more important to educational psychologists? Potentials, pitfalls, and future directions in creativity research. *Educational Psychologist*, 39(2), 83-96.

Radzobe, S., Dzene, L., Čakare, V. & Kalnačs, B. (2002). *20. gadsimta teātra režija pasaulē un Latvijā*. Rīga: Jumava.

Rivera, D. (2013). The actor becomes. *International Symposium on Performance Science*, 1-6. Iegūts 2018. gada 14. martā no <http://creativeempowermentcoaching.com/wp-content/uploads/2014/01/The-Actor-Becomes-Paper.pdf>

Runco, M.A., & Pritzker, S.R. (1999). *Encyclopedia of creativity*. USA: Academic Press.

Runco, M.A. (2004). Creativity. *Journal The Annual Review of Psychology*, 1-34.

Runco, M. A. (2005). Motivation, Competence, and Creativity. In A. J. Elliot & C. S. Dweck (Eds.), *Handbook of competence and motivation*, New York, NY, US: Guilford Publications, 609-623.

Rhodes, M. (2014). *An analysis of creativity*. The Phi Delta Kappa, 7, 305-310.

Rože, L. (2011). *Kreativitātes psiholoģija*. Bebre, R. (Sast.), *Kreativitātes psiholoģija* Rīga: RPIVA.

Sadler-Smith, E (2016). Wallas' four-stage model of the creative process: More than meets the eye? *Creativity Research Journal*, 13, 1-32.

Sawyer, R.L. (2012). *Explaining creativity. The science of human Innovation*. New York : Oxford University Press.

Shi, B., Dai, D.Y., & Lu, Y. (2016). Openness to Experience as a Moderator of the Relationship between Intelligence and Creative Thinking: A Study of Chinese Children in Urban and Rural.

Silvia, P. J., Nusbaum, E. C., Berg, C., Martin, C., & O'Conner, A. (2009). Openness to experience, plasticity, and creativity: Exploring lower-order, higher-order, and interactive effects. *Journal of Research in Personality*, 43(6), 1-7.

Simonton, D.K. (2011). Creativity and Discovery as Blind Variation: Campbell's (1960) BVSR Model After the Half-Century Mark. *Review of General Psychology*, 15(2), 158-174.

Sternberg, R. J. (2006). The nature of creativity. *Creativity Research Journal*, 18(1), 87-98.

Sternberg, R. J. (2012). The assessment of creativity: An investment-based approach. *Creativity Research Journal*, 24(1), 3-12.

Spolina, V. (1999). *Teātra spēles – improvizācijas*. Rīga: Preses nams.

Soto, C. J. (2015). Is Happiness Good for Your Personality? Concurrent and Prospective Relations of the Big Five With Subjective Well-Being, *Journal of Personality*, 83(1), 45-55.

Sung, S., & Choi, J. (2009). Do Big Five personality factors affect individual creativity? The moderating role of extrinsic motivation. *Social Behavior and Personality: An international journal*, 37, 941-956.

Szobiova, E. (2015). Creativity in Organizational Environment. *Acta Technologica Dubnicae*, 5(2), 1-11. Iegūts 2018. gada 11. martā no https://www.researchgate.net/publication/286413605_Creativity_in_Organizational_Environment

Tierney, P., & Farmer, S.M. (2010). Creative Self-Efficacy Development and Creative Performance Over Time. *Journal of Applied Psychology*, 2, 277-293.

Upmane, A., Gaitniece – Putāne, A., & Šmitiņa, A. (2016). *Psiholoģijas studentu personības iezīmes un profesijas izvēli noteicošie faktori*. Studiju darbs. Rēzeknes tehnoloģijas akadēmija.

Woodman, R. W & Schoenfeldt, L.F. (1990). An Interactionist Model of Creative Behavior. *The Journal of creative behavior*, 24, 10-20.

Bakalaura darbs „Personības iezīmju saistība ar radošumu kavējošiem faktoriem aktiermākslas studentiem” izstrādāts LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Laura Rozenštoka _____

(personiskais paraksts)

Rekomendēju/ nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Mr. psych. Līga Rože-Reimate _____

(personiskais paraksts, datums)

Recenzents: _____

(ieņemamais amats, vārds, uzvārds, personiskais paraksts, datums)

Darbs iesniegts Psiholoģijas nodaļā _____

(datums)

Dekāna pilnvarotā persona: _____

(Vārds, uzvārds) (personiskais paraksts)

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē _____, *prot.*

Nr. _____

Komisijas sekretāre: _____

(vārds, uzvārds) (personiskais paraksts)